

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут філософії, культурології, політології
Кафедра політології

До захисту допущено
Кафедрою _____ політології _____ протокол № 6 від
19.12.2025

завідувач кафедри _____ Олександр Фісун
(підпис) (ім'я, прізвище)

« 19 » _____ грудня _____ 2025 р.

Кваліфікаційна робота
здобувача другого (магістерського) рівня вищої освіти

**«Демографічний потенціал сучасної України:
політичний аспект»**
(назва роботи)

Спеціальність (спеціалізація) 052 Політологія
Освітня програма “Глобальні студії та світова політика”

Виконавець _____ Долга Злата _____
(підпис) (ім'я, прізвище)

Науковий керівник _____ Авксентьєв Олександр _____
(підпис) (ім'я, прізвище)

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ: ПІСЛЯВОЄННА УКРАЇНА	8
1.1. Демографічний потенціал як стратегічний ресурс держави	13
1.2. Людський капітал: освіта, здоров'я, цінності та мотивація українців	15
1.3. Європейські підходи до демографічного відновлення: досвід для України	21
1.4. Війна як фактор впливу на соціальну структуру	26
РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	29
2.1. Політика підтримки родин і народжуваності: державні та муніципальні програми	32
2.2. Освітні й молодіжні програми: відтворення інтелектуального ресурсу держави	39
2.3. Програми для жінок: гендерна рівність, працевлаштування, підтримка материнства	43
2.4. Цифрова демографія: актуальність та використання	49
РОЗДІЛ 3. СЦЕНАРІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ: ПРОГНОЗИ І СТРАТЕГІЇ	55
3.1. Прогноз демографічної ситуації України до 2035 року	59
3.2. Реєміграція як складова євроінтеграційного процесу	65
3.3 Концепція сталого демографічного розвитку	68
ВИСНОВОК	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
АНОТАЦІЯ	89

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Факультет філософський

Кафедра політології

Спеціальність 052 Політологія

Освітньо-професійна програма «Глобальні студії та світова політика»

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Завідувач кафедри

(підпис)

О.А. ФІСУН
(ініціали, прізвище)

« ____ » _____ 20 ____ року

ЗАВДАННЯ

На кваліфікаційну роботу магістра

Долгої Злати Олександрівни
(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема роботи: “Демографічний потенціал сучасної України: політичний аспект”

керівник роботи Авксент'єв Олександр Леонідович , доцент кафедри політології, кандидат філософських наук
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від 13 жовтня 2025 року № 3801-5/3813

2. Строк подання студентом роботи 1 грудня 2025

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Сутність та структура демографічного потенціалу як стратегічного ресурсу держави в умовах післявоєнного відновлення.
2. Вплив війни на демографічні процеси та соціальну структуру населення України, зокрема міграцію, народжуваність і людський капітал.
3. Європейські підходи до демографічного відновлення та можливості їх адаптації до українських реалій.
4. Роль державної політики та соціальних програм у підтримці родин, молоді та відтворенні демографічного потенціалу.
5. Використання цифрових інструментів і демографічного прогнозування у формуванні сучасної демографічної політики.
6. Сценарії та стратегії сталого демографічного розвитку України, включно з реєміграцією та євроінтеграційними процесами.

4.План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи	Строк виконання етапів
1	Консультація з керівником щодо обрання теми роботи	10.10.2024
2	Затвердження теми роботи	16.10.2024
3	Аналіз та підбір літературних джерел для написання роботи	15.11.2024
4	Написання змісту до дипломної роботи	30.11.2024
5	Написання першого розділу та написання висновків до нього	30.04.2025

6	Написання другого розділу та написання висновків до нього	14.07.2025
7	Написання третього розділу та написання висновків до нього	06.10.2025
8	Написання вступу до роботи	05.11.2025
9	Написання висновків до роботи	19.11.2025
10	Оформлення списку використаних джерел	25.11.2025
11	Написання анотації	27.11.2025
12	Переддипломна практика	01.12.2025-19.12.2025
13	Фінальні корегування роботи, її доопрацювання	16.12.2025
14	Підготовка доповіді до виступу на захисті дипломної роботи	17.12.2025
15	Підготовка презентації до виступу на захисті дипломної роботи	18.12.2025
16	Підготовка до виступу на захисті дипломної роботи	18.12.2025

5. Дата видачі завдання: 30.09.2024

Здобувач вищої освіти Долга З.О.
(підпис) (ініціали, прізвище)

Керівник роботи Авксентьев О.Л.
(підпис) (ініціали, прізвище)

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н.

КАРАЗІНА

**ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ**

Направляється студентка *Долга З.О.* до захисту магістерської роботи за спеціальністю 052 «Політологія», на тему: «Демографічний потенціал сучасної України: політичний аспект»

Магістерська робота і рецензія додаються.

Директор ННІ філософії, культурології, політології _____Карпенко І.
В.

Довідка про успішність

Студентка *Долга З.О.* за період навчання в ННІ філософії, культурології, політології з 2024 року по 2025 рік повністю виконала навчальний план за спеціальністю з таким розподілом оцінок за національною шкалою:

відмінно – _____%, добре – _____%, задовільно – _____%.

Висновок керівника магістерської роботи

Студентка *Долга З.О.* виконала магістерську роботу на тему «Демографічний потенціал сучасної України: політичний аспект», яка присвячена дослідженню демографічного потенціалу України в умовах війни та післявоєнного відновлення, аналізу державної політики, європейського досвіду й розробці стратегій сталого демографічного розвитку.

Керівник магістерської роботи:

доцент кафедри політології, кандидат філософських наук

Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор політичних наук

Авксентьев О.Л.

_____20__ року

Висновок кафедри про магістерську роботу

Магістерська робота розглянута. Студентка *Долга З.О.* допускається до захисту роботи в Екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри політології

Фісун О.А.

_____20__ року

РЕЦЕНЗІЯ
на кваліфікаційну роботу магістра
5-го курсу групи ОПМ-61 денної форми навчання
спеціальності 052 Політологія
освітньо-професійної програми «Глобальні студії та світова політика»
Навчально-науковий інститут філософії, культурології, політології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Долгої Злати Олександрівни
на тему «Демографічний потенціал сучасної України: політичний
аспект»

Кваліфікаційна робота магістра Долгої Злати Олександрівни присвячена дослідженню одного з ключових викликів сучасного розвитку України — проблемі збереження та відновлення демографічного потенціалу в умовах війни та післявоєнної трансформації. Обрана тема є надзвичайно актуальною з огляду на депопуляційні процеси, масову міграцію, зниження народжуваності та загрозу втрати людського капіталу, що безпосередньо впливає на політичну стабільність, національну безпеку та євроінтеграційні перспективи держави.

У роботі продемонстровано комплексний підхід до аналізу демографічного потенціалу як політичного феномену. Авторка переконливо обґрунтовує тезу про те, що демографія виходить за межі суто соціально-статистичної проблематики та має розглядатися як стратегічний ресурс державної політики. Структура роботи є логічною та послідовною: від теоретичного осмислення демографічного потенціалу і впливу війни на соціальну структуру — до аналізу державної політики, соціальних програм, цифрової демографії та сценаріїв майбутнього розвитку.

Позитивною рисою дослідження є використання широкої джерельної бази, що включає наукові публікації, аналітичні звіти міжнародних організацій, статистичні дані та нормативно-правові акти. Авторка вміло застосовує методи порівняльного аналізу, системного підходу, прогнозування та узагальнення, що дозволяє зробити обґрунтовані висновки щодо

ефективності демографічної політики України та можливостей адаптації європейського досвіду.

Окремої уваги заслуговує аналіз державних програм підтримки родин, молоді та жінок, а також розгляд цифрової демографії як сучасного інструменту формування політичних рішень. Важливо, що авторка не обмежується описом наявних заходів, а надає їм критичну оцінку, підкреслюючи необхідність переходу від фрагментарних рішень до довгострокової, комплексної стратегії демографічного відновлення.

Разом із тим, у роботі можна відзначити окремі моменти, які могли б бути додатково поглиблені. Зокрема, доцільним було б розширити аналіз інституційних механізмів реалізації демографічної політики та детальніше зупинитися на питаннях політичної відповідальності органів влади за результати демографічних рішень. Втім, зазначені зауваження не мають принципового характеру та не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження.

У цілому кваліфікаційна робота магістра «Демографічний потенціал сучасної України: політичний аспект» відповідає вимогам, що ставляться до робіт цього рівня, характеризується належним рівнем теоретичної підготовки, самостійністю мислення та практичною значущістю отриманих висновків. Робота заслуговує на високу оцінку, а її авторка — на присвоєння кваліфікації магістра політології за спеціальністю 052 «Політологія».

Рецензент: кандидат філософських наук,
професор кафедри соціальних та гуманітарних наук
Харківського національного
університету радіоелектроніки

Тіхонова Л.А.

підпис

ВІДГУК
на кваліфікаційну роботу магістра
5-го курсу групи ОПМ-61 денної форми навчання
спеціальності 052 Політологія
освітньо-професійної програми «Глобальні студії та світова політика»
Навчально-науковий інститут філософії, культурології, політології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Долгої Злати Олександрівни
на тему «Демографічний потенціал сучасної України: політичний
асpekt»

Актуальність теми кваліфікаційної роботи Долгої Злати Олександрівни зумовлена глибокими демографічними трансформаціями, які переживає Україна в умовах повномасштабної війни, тривалої соціально-економічної нестабільності та євроінтеграційних процесів. Авторка справедливо розглядає демографічний потенціал не лише як сукупність кількісних показників населення, а як ключовий стратегічний ресурс держави, що безпосередньо впливає на політичну стабільність, безпеку, економічний розвиток та перспективи післявоєнного відновлення країни.

Обрана тема є надзвичайно актуальною для сучасної політичної науки, оскільки поєднує демографічний аналіз із політичними рішеннями, державною політикою та соціальними програмами. Авторка влучно підкреслює, що демографічна криза в Україні має системний характер і сформувалася задовго до повномасштабного вторгнення, а війна лише загострила наявні негативні тенденції.

До беззаперечних позитивних аспектів роботи слід віднести, насамперед, ґрунтовну теоретичну базу та широкий спектр використаних джерел, зокрема наукові праці українських і зарубіжних дослідників, матеріали міжнародних організацій (UNFPA, OECD, Світового банку), статистичні дані та офіційні документи. Робота має чітку, логічно вибудовану структуру, що дозволяє послідовно розкрити поставлену мету та завдання дослідження.

Авторка демонструє високий рівень самостійності мислення, уміння поєднувати теоретичні підходи з практичним аналізом державної політики та соціальних програм. Особливої уваги заслуговує аналіз політики підтримки родин і народжуваності, освітніх і молодіжних програм, гендерно чутливих політик, а також сучасних інструментів цифрової демографії. Вдалим є використання порівняльного методу при аналізі європейського досвіду демографічного відновлення та можливостей його адаптації до українських реалій.

Робота містить елементи наукової новизни, зокрема у підході до комплексного осмислення демографічного потенціалу як міждисциплінарного політичного феномену, а також у поєднанні демографічного аналізу з питаннями безпеки, демократії та європейської інтеграції. Запропоновані авторкою висновки та узагальнення мають практичну цінність і можуть бути використані при розробці стратегій державної демографічної політики та програм післявоєнного відновлення.

Разом з тим, робота не позбавлена окремих зауважень. Доцільним було б більш детально зупинитися на механізмах інституційної реалізації запропонованих стратегій демографічного відновлення, а також розширити аналіз взаємодії між державними інституціями та громадянським суспільством у цій сфері. Втім, зазначені зауваження мають рекомендаційний характер і не знижують загальної наукової та практичної цінності дослідження.

У цілому кваліфікаційна робота магістра «Демографічний потенціал сучасної України: політичний аспект» за своїм змістом, рівнем наукового опрацювання та відповідністю вимогам до магістерських робіт заслуговує на високу оцінку (рекомендується 95–98 балів за 100-бальною шкалою), а її авторка, Долга Злата Олександрівна, є гідною присвоєння кваліфікації магістра політології за спеціальністю 052 «Політологія», освітньо-професійна програма «Глобальні студії та світова політика».

Керівник кваліфікаційної роботи:

к. філос. н., доцент кафедри політології

Харківського університету імені В. Н. Каразіна

Олександр АВКСЕНТЬЄВ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
Навчально-науковий інститут філософії, культурології, політології
Кафедра політології

ПРОТОКОЛ №

засідання кафедри політології
м. Харків « » _____ 2025 року

Присутні:

Завідувач кафедри – Фісун О.А.

Члени кафедри – _____

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

1. Про допуск до захисту кваліфікаційних (магістерських) робіт здобувачів вищої освіти спеціальності 052 «Політологія».

СЛУХАЛИ:

Наукового керівника – Авксентьєва О.Л,
який доповів про виконання магістерської роботи студентки
Долгої З.О.
на тему:

«Демографічний потенціал сучасної України: політичний аспект»

Науковий керівник зазначив, що магістерська робота виконана відповідно до встановлених вимог, є завершеною, має наукову та практичну цінність і може бути рекомендована до захисту в Екзаменаційній комісії.

ВИСТУПИЛИ:

Члени кафедри (пропозицію підтримали).

УХВАЛИЛИ:

1. Допустити студентку Долгу Злату Олександрівну до захисту кваліфікаційної (магістерської) роботи за спеціальністю 052 «Політологія» в Екзаменаційній комісії.

2. Рекомендувати магістерську роботу
«Демографічний потенціал сучасної України: політичний аспект»
до публічного захисту.

Голова засідання

Фісун О.А.

Секретар засідання

ВСТУП

Питання демографічного потенціалу України вкрай важке не в плані статистики, підрахунків, чи аналізу, воно складне, бо на сьогоднішній день демографічний потенціал має цілу низку негативних тенденцій. І, на жаль, в той час, як влада і країна мали б працювати над накопиченням людського капіталу, що мало б вплив на ключові моменти, починаючи з рівня життя і закінчуючи вступом в ЄС, ми маємо одну із найбільших і найстрашніших проблем, якій намагаємось протистояти щоденно - війну. Слово “криза”, в якому б контексті воно не використовувалось, частіше за все набуває негативного забарвлення, не є винятком і демографічна криза - проблема, що потребує системного та стратегічного вирішення і продовжує прогресувати в нашій країні.

Демографічна ситуація - це поєднання відображенням кількісних характеристик населення та головним показником соціальної стабільності, безпеки та потенціалу держави до розвитку. Демографічні показники формують основу для планування економічної політики, соціального захисту, розвитку освіти, медицини та інфраструктури. В умовах воєнного стану та тривалої нестабільності саме людський ресурс стає ключовим фактором у формуванні національної стійкості.

Будь-яка держава, не важливо, чи це країна напівпериферії, чи периферії, потребує розвитку ключого ресурсу, а саме свого демографічного потенціалу, але чи можливо зберегти демографію в країні на сталому рівні за умов війни? Наша країна зібрала в собі цілий список демографічних проблем і найгірше те, що більшість з них зародились ще задовго до початку війни 2014, чи повномасштабного вторгнення. Головною задачею демографічної політики на сьогоднішній день є -

збереження людського капіталу, що тягне за собою перелік інших підпунктів, які мають бути реалізовані.

Україна вже тривалий час перебуває у стані демографічної кризи. Війна - це не єдина причина всіх негараздів, ще до неї ми зіткнулись з такими явищами, як старіння населення, низький рівень народжуваності, зростання смертності, трудова міграція та втрата трудового потенціалу внаслідок економічної та політичної нестабільності. Повномасштабне вторгнення лише загострило і зробило ці проблеми більш помітними, посиливши депопуляційні тенденції.

Наразі у нас формується нова демографічна реальність, яка впливає на економічну, політичну, культурну стійкість країни, і сучасна демографічна політика не може спиратись на методи, які були актуальні раніше, її також треба адаптувати, брати досвід інших країн, це має бути комплексна стратегія на перспективу, уряд країни повинен ухвалювати системні рішення, що позитивно вплинуть на соціально-економічні умови життя, сприятимуть розвитку людського капіталу та демографічному зростанню.

Виходячи із цього, при дослідженні демографії важливо аналізувати досвід країн Європейського Союзу, які, проходять, чи пройшли через власні демографічні кризи і вже мають досвід ефективних стратегій підтримки сімей, підвищення народжуваності та стимулювання повернення емігрантів. Для нашої країни дуже важливо і, навіть необхідно використовувати їх напрацювання, адже процес післявоєнного відновлення повинен базуватись на принципах стійкого розвитку, інтеграції у європейський демографічний простір до якого ми намагаємось рухатись та зміцненні соціальної єдності.

Відповідно, мета моєї дипломної роботи заключається в тому, щоб дослідити та проаналізувати демографічну ситуацію в країні на

сьогоднішній день та демографічний потенціал, який ми б могли спрогнозувати в найближчому майбутньому. Основний акцент також буде на визначенні стратегій і методів, які були б дієвими у боротьбі з демографічною кризою та допомогли б із накопиченням людського капіталу на довгострокову перспективу.

Визначимо основні завдання роботи:

- Оцінка поточної демографічної ситуації в країні
- Дослідження впливу воєнних дій на соціальну структуру
- Дослідження демографічних практик відновлення в Європі, що можуть бути корисними для України
- Огляд державної політики, соціальних програм , стосовно демографічного питання
- Розробка рекомендацій на основі досліджуваного матеріалу

Об'єктом даної роботи виступає демографічний потенціал, як такий, людський капітал та його збереження і відновлення в умовах війни.

Предмет дослідження - вплив війни на демографічні процеси в Україні, державні та соціальні програми що мають вплив на відновлення демографічного потенціалу.

Вивчення даної проблематики включає в себе не лише дослідження теоретичних аспектів, а й практичних методів для покращення демографічної ситуації в Україні, проблеми, що спіткають нас у збереженні та відтворенні людського капіталу - це пряма загроза розвитку країни, стабільності, стійкості, навіть загрожує нашому розвитку та вступу в ЄС, як рівноправного члена.

Методи дослідження, які використовуються в цій роботі мають бути комплексі, розкриваючи, як практичні, так і теоретичні аспекти, адже в роботі не тільки проводиться дослідження поточної демографічної ситуації, а також і розгляд і розробка стратегій майбутнього розвитку подій. Кількісні дослідження допомагають проаналізувати статистичні дані,

оцінити рівень народжуваності, смертності, міграції, демографічного потенціалу. Метод порівняльного аналізу є невід'ємною частиною дослідження порівняння політики та стратегій щодо демографічного відновлення в країнах Європи, які зіткнулися з демографічними проблемами. Аналіз ефективних моделей реєміграції, стимулювання народжуваності та підтримки пенсійного віку.

В час війни вкрай важливо думати про людей, не тільки, як про ресурс, а як про найцінніше, що має зберегти держава - націю, народ. Беручи до уваги всі виклики сьогодення перед якими стоїть Україна, дослідження демографічного потенціалу є надзвичайно актуальним для забезпечення стабільного розвитку країни в умовах післявоєнного відновлення, для того, щоб не тільки розуміти, чому ми стикаємось вже десятиліттями з проблемою демографічної кризи, а й для того, щоб розуміти, яким чином ми можемо на це впливати.

Скорочення чисельності населення через проблему низької народжуваності має безліч наслідків в економічному плані - це перш за все зменшення кількості майбутніх працівників, що і так є дефіцитом в Україні, це створює значний дисбаланс між поколіннями та підвищує навантаження на соціальні фонди. Нікуди не зникла проблема старіння населення і відтік молоді призводять, ці негативні тенденції призводять до явища "демографічних ножиць", коли кількість осіб працездатного віку постійно зменшується, а кількість пенсіонерів постійно зростає. Всі явища дуже взаємопов'язані і у результаті несуть негативний вплив на фінансову стійкість держави та її можливості підтримувати соціальні стандарти, особливо в умовах, коли вектор нашої зовнішньої політики направлений на вступ в ЄС і всі сфери та рівень життя мають відповідати європейським.

Одне із питань, яке турбує не тільки дослідників, а й самих українців: скільки нас живе і скільки нас залишиться в Україні? Насправді, на мою думку, важко дати наразі конкретну відповідь, це потребує більш

глобальних досліджень і відповідно доступу до певних даних, наскільки це можливо зробити я б хотіла розібратись в більш практичній частині, яка буде сконцентрована саме на стратегії та дослідженні майбутнього стану демографії країни.

Демографічний потенціал України по завершенню війни, або її активної фази має стати ключовою і центральною ідеєю державної політики відновлення, бо без нації і без людей відбудувати і відновити країну просто неможливо. Під відтворенням населення варто розуміти не тільки короткострокову кампанія, реалізацію певних проєктів, ми і наш уряд має розуміти, що це довготривалий процес, який потребує стратегічного бачення і стратегічних рішень і головне - тісної взаємодії держави, бізнесу та громадянського суспільства. Важливим напрямом стане підтримка молодих сімей, стимулювання народжуваності, розвиток програм реєміграції та залучення українців, які проживають за кордоном, до участі у відбудові країни - це і є ключові питання на яких буде зосереджене моє дослідження.

РОЗДІЛ 1. ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ: ПІСЛЯВОЄННА УКРАЇНА

Живучи в реаліях війни важко думати про майбутнє, а ще важче його прогнозувати, важко оцінити демографічний потенціал і загалом отримати чіткі дані про населення країни, коли більшість державних реєстрів закриті, більшість даних з метою безпеки приховані, але те що є можливим - це проаналізувати ключові виклики та можливості для відновлення демографії.

Війна в Україні триває з 2014 року і за цей час дуже сильно змінила демографічну картину, саме від 2013 року в країні спостерігався різкий спад народжуваності. [1]

Демографічний потенціал - це не тільки чисельна кількість населення, саме слово “потенціал” вказує на наявність, або відсутність у населення країни потенціалу для розвитку, зростання та ефективного використання ресурсів. Структурні елементи демографічного потенціалу - це елементи, які його формують, які є взаємозалежними та надають кількісних та якісних характеристик населенню. Загалом визначають такі, як вікова та структура статі, рівень народжуваності, що пов’язаний і з відтворенням населення країни, це і міграційні процеси, смертність та народжуваність та не менш важливі елементи, як якість людського капіталу та соціально-психологічний стан людей.

Відповідно, ми бачимо, що вивчення демографічного потенціалу включає в себе не лише підрахунок кількості людей в країні, а й включає в себе оцінку того, ким є ці люди, які їх сфери інтересів та роботи, оцінка якості здоров’я, морального стану, сімейного статусу.

Саме тому демографічна політика будь-якої країни повинна працювати не лише над збільшенням чисельності, а передусім над покращенням якості життя населення [2].

На демографію України на сьогоднішній день має найбільший вплив саме війна, зменшується чисельність населення, змінюється вікова структура та дисбаланс в статевій структурі, який проявляється вже дуже активно. Мова йде не тільки про скорочення населення, через втрати на фронті та через обстріли цивільного населення, а й про те, що велика чисельність українців з початку повномасштабного вторгнення покинули країну, на жаль, ми не можемо спрогнозувати, чи це тимчасова втрата цих людей і вони всі повернуться в країну по закінченню війни, чи вони покинули країну назавжди, але фактом є те, що в більшій мірі це населення працездатне, репродуктивного віку, молодь, студенти, в більшій мірі жінки, що не тільки створює дисбаланс, а й впливає на формування нових проблем в країні, крім демографічних. У сукупності все це впливає на зниження потенціалу відтворення населення та формування довготривалої тенденції до старіння соціальної структури.

За твердженням Фонду ООН : «Повномасштабна війна спричинила безпрецедентний рівень демографічних втрат: різке скорочення народжуваності, значні масштаби міграції та зростання смертності, що формує довготривалі ризики для відтворення населення України» [3].

Структурність, чи тимчасовість, хотілось би дати одну із цих характеристик поняттю народжуваності в Україні, питання, яке багато досліджувалось, яке потребує вирішення, але чи було знайдене це вирішення та з якими проблемами стикаються на сьогодні сім'ї? Насправді, саме структурного характеру набуває народжуваність в нашій країні. «Аналіз показує, що не лише гострий вплив війни, а й тривала демографічна криза, зокрема зниження народжуваності та старіння населення, створюють структурну основу демографічного спаду в Україні» [4].

Якщо говорити про перспективу в цьому питання в післявоєнний період, по закінченню війни народжуваність не відновиться сама по собі, автоматично, оскільки є декілька важливих факторів, які впливають на це: відчуття безпеки, можливість стабільного доходу та прогнозоване майбутнє. Страх перед невизначеністю, втрата житла, розділення сімей через війну та загальна емоційна втома суспільства створюють соціально-психологічні бар'єри до планування сім'ї. Таким чином, відновлення народжуваності в Україні потребує не лише економічної стабілізації, а й розвитку системи підтримки сімей, психологічної допомоги, доступної медицини та ефективних інструментів реінтеграції внутрішньо переміщених осіб та мігрантів.

Варто звернути увагу також на те, що значна більшість людей, які виїхали з країни — це молодь і люди працездатного віку, тобто основний ресурс держави, люди які потенційно можуть працювати не тільки на підтримкою країни і її розвитком зараз, а й в перспективі працюватимуть над відновленням після завершення війни. Ця демографічна група є основною частиною робочої сили, яка підтримує економічну діяльність як в Україні, так і в країнах Європи. Розглянемо її детальніше. Група молоді та людей працездатного віку - це різні за віком, але однаково важливі для країни люди. Молодь - це від 15 до 35 років, саме так визначає це Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. В той час, як осіб працездатного віку визначають, як 15-64 роки, доволі великий віковий діапазон [5]. Що нам дає ця інформація?

«За даними дослідження Твердоступа : «working-age population is set to decline strongly by 2040... working-age population will shrink more than the total population»[6]. Як би нам не хотілось позитивних змін, але статистика говорить сама за себе, працездатного населення в країні ставатиме тільки менше з роками

Аналогічно, молодь-студенти - група населення на яку влада має звертати увагу, як на важіль змін, тих, хто може вивести країну з кризи, але наразі вони найбільше виявляють значний намір мігрувати: «10 % of students plan to go abroad ... 28.3 % plan to migrate after graduation» [7].

І як зазначають Мезенцев, Провотар, Паренюк: «молодь... існує втрата висококваліфікованого населення працездатного віку» [8]. Для України це дійсно втрата, адже це люди, які є ресурсом для відновлення, який ми втрачаємо кожного дня.

Внаслідок еміграції Україна стикається з новими проблемами, такими як брак кваліфікованих кадрів, що особливо позначається на галузях, які потребують високої кваліфікації. Тривалий період післявоєнної реабілітації потребуватиме повернення частини мігрантів, але не всі вони, ймовірно, повернуться, зважаючи на економічну ситуацію в Україні та наявність можливостей для працевлаштування в Європі.

На тлі цього виникає логічне запитання: як ми, чи уряд країни може впливати на відтворення населення після війни? Чи варто нам розглядати плани на майбутнє на 20-40 років вперед, можливо більш доцільно зосередитись на короткостроковій перспективі, ключове, що зараз може зробити влада - взяти до уваги адаптацію внутрішньо переміщених осіб, на наданні їм доступу до житла, освіти та робочих місць, а також на психологічній реабілітації людей, які пережили травми війни.

На жаль, скільки б не піднімалось питання ВПО, влада вікладає це на невідомий термін. Війна йде вже не перший і не другий рік, мільйони людей не тільки з прифронтових територій, а й з усієї України залишились без житла і вимушені шукати собі новий дім, ми навіть не будемо брати до уваги, що частина населення, що підпадає під цю категорію більше не вправі отримувати грошові виплати, які були мінімальною, але допомогою населенню, яке дійсно цього потребує. “В Україні від 1 березня 2024 року

частина переселенців втратить право на виплати від держави. Так, грошову допомогу надаватимуть лише певним категоріям внутрішньо переміщених осіб. Потім уряд почав міняти правила надання допомоги переселенцям. Він визначив, що грошову підтримку отримуватимуть лише ті, хто відповідатиме певним критеріям майнового стану та звернувся по допомогу після 1 серпня 2023-го. Тобто переселенці "першої хвилі" та ті, хто виїхав під час повномасштабного вторгнення, але до серпня 2023-го, тепер кошти на проживання не отримуватимуть – за винятком найбільш вразливих категорій громадян” [9].

Навколо цього питання виникає багато дискусій, не менше, ніж навколо питання про компенсацію громадянам за втрачене житло, відповідний законопроект досі не функціонує в реальному житті, не дивлячись на те, що велика частина населення дійсно на це розраховує. “Ще з квітня люди дійсно дзвонять і питають: що я повинен підписати, щоб, наприклад, відмовитись від своєї квартири в Бахмуті та отримати якусь компенсацію. Але ж закон ще не набрав чинності, немає розробленого механізму урядом як саме це все буде відбуватися. Ми людям це пояснюємо і розбираємо їхні питання”, - згадується в одному з інерт’ю присвяченому цьому питанню

Відновлення довіри до майбутнього та забезпечення відчуття безпеки буде важливим фактором для стимулювання народжуваності в післявоєнний період. Відсутність війни та стабільність в країні — це передумови для того, щоб люди знову стали планувати свої родини та вирішили залишити в Україні своїх дітей. Крім того, уряд України має зосередитись на підтримці соціальних ініціатив, спрямованих на надання допомоги родинам з дітьми та забезпечення доступу до освіти й медичних послуг, а також на створенні умов для розвитку малого бізнесу, що дозволить молодим сім'ям заробляти на життя та забезпечити комфортне

майбутнє для своїх дітей. Сприяння розвитку культурної та соціальної інфраструктури в країні також може стати важливим елементом відновлення після війни.

Усі ці фактори в сукупності сприятимуть відновленню демографічного потенціалу України. Тільки за умови стабільного економічного розвитку та зусиль на підтримку родинного благополуччя можна очікувати на поступове покращення демографічної ситуації в країні в післявоєнний період.

1.1. Демографічний потенціал як стратегічний ресурс держави

Будь-яка національна система, як цілісний комплекс економічних, соціальних, політичних і культурних інститутів, які забезпечують функціонування держави та суспільства на основі взаємодії ресурсів, населення і механізмів управління, в своїй основі має певний демографічний потенціал [10]. Саме від демографічного потенціалу та його характеристик залежить на скільки держава є спроможною до розвитку всіх основних своїх галузей та потужностей, адже саме люди, нація є основним ресурсом. Гері Беккер в одній із своїх робіт зазначив: «інвестиції в освіту, здоров'я та соціальний розвиток людей є ключовими для підвищення продуктивності та добробуту суспільства» [11]. Завдання держави - інвестувати в людей, в людський капітал, якщо вона планує реалізувати свою стратегію розвитку, а не залишити це лише в планах на папері. Стратегія України має вже, на даний момент включати питання збереження та відновлення людського потенціалу, адже питання економічного відновлення, посилення оборонного сектору, підвищення рівня життя, це все має працювати зараз з перспективою на майбутнє.

За визначенням Е. Лібанової, демографічний потенціал — це багатовимірна категорія, яка поєднує кількісні, якісні й структурні аспекти людського ресурсу, від ефективного використання яких залежить стійкість

розвитку країни, відповідно, саме кількісні характеристик - це чисельність населення, рівень народжуваності, смертності та середня тривалість життя [12].

Гучні твердження в Інтернеті стверджують, що демографічний потенціал України перебуває в стані колапсу, автори підтверджують свої висновки дослідженнями і формуванням декількох фаз демографічного колапсу. Стверджуючи, що перша фаза, демографічний відкат був у 2016 році, це стало результатом початку збройної агресії на окремих територіях, а також окупація Криму, це спровокувало виїзд частини населення цих територій за кордон, загострення безпекової ситуації, зменшення народжуваності, це було тільки початком. Процеси міграції в комбінації з пандемією також мали свої наслідки і на думку вчених було затяжним продовженням першої фази демографічного колапсу, що переріс в другу фазу з початком повномасштабного вторгнення, ця фаза наразі активна, бо графіки всіх демографічних показників тільки спадають. “У випадку продовження війни на найближчі 2-3 роки, Україна може втратити чергові 20% свого демографічного потенціалу або 5 млн осіб; тобто населення ризикує скоротитись до 20 млн. Ще більш катастрофічна ситуація відбувається з робочою силою працездатного віку: її чисельність скоротилась з 19,4 млн до 11 млн або на 8,4 млн осіб, тобто на 43%” [13].

Щодо якісних показників в питанні демографії, то вони показують стан здоров'я, рівень освіти, професійну підготовку, моральні й культурні цінності громадян. Але, якщо ми говоримо про структурні характеристики, то вони охоплюють вікову, статеву, етнічну та територіальну структуру населення. Ефективне управління всіма цими складовими формує основу сталого соціально-економічного розвитку держави.

Покращення ефективності використання трудових ресурсів - це один із найважливіших аспектів саме для України, як для країни, що прагне до економічного зростання та стабільності та досягти європейського рівня

життя. Концепція Гері Беккера, основана на тому, що інвестиції в освіту, медицину та соціальні програми підвищують продуктивність праці та добробут країни [14]. Говорячи про Україну, ця інвестиція має бути спрямована на молодь, адже це і є основний ресурс для відновлення економіки після війни, а також на підтримку пенсійного віку, з огляду на те, що відбувається старіння населення. Згідно з дослідженням Центру Разумкова, можемо також стверджувати, що через брак уваги до розвитку людського капіталу відбувається процес суспільних витрат, що обмежує можливості сталого зростання та ефективності управління [15].

Демографічний потенціал країни полягає не лише в тому, щоб утримувати стабільність всередині країни, але це ще відіграє ключову роль у тому, як країна буде зовнішньополітичні відносини, влада має розуміти, що збереження та розвиток людського капіталу дозволяє країні не тільки успішно інтегруватись в міжнародні економічні процеси, але й зміцнити свою політичну та соціальну позицію на світовій арені. Коли справа доходить до глобалізації, то країнам необхідно зосереджуватися на інвестиціях і одна з найкращих інвестицій - інвестиція в покращення рівня життя громадян.

1.2. Людський капітал: освіта, здоров'я, цінності та мотивація українців

Для дослідження я обрала саме ці сфери, адже вважаю їх основою, яка вибудовує людський капітал, значно впливаючи на населення, його бажання залишатись в країні, яка здатна надати гідний рівень освіти, захисту їх здоров'я та зберегти цінності, яка сформувались у нас, як у українців. Як показують дослідження, для нас одними із найбільш вагомих цінностей на сьогодні є саме безпека та традиційність, багатство і матеріальна цінність же не стоїть на перших сходинках в рейтингах [16]. Відповідно, забезпечення розвитку та підтримки саме цих цінностей з

боку держави відіграють ключову роль у забезпеченні стабільного економічного розвитку та соціальної стабільності.

Розглянемо освіту, як один з факторів формування людського капіталу, який існує між цими поняттями зв'язок. Рівень освіти людей, має вплив на продуктивність праці та інноваційний потенціал країни, що показує рівень конкурентоспроможності країни в світі, що, на жаль, з кожним роком Україна втрачає. Якщо дивитись на перспективу, то освіта стає не лише засобом особистого розвитку громадян, але й основним двигуном економічного відновлення, що є ключовим не тільки на даний момент, а що відіграє ключову роль в післявоєнний період.

Дослідження Світового банку, що було проведено ще 5 років тому, демонструє цікаву закономірність, що чим вищий рівень освіти в країні, тим швидше в країні відбувається економічний розвиток [17]. Сьогодні часто можна почути, що нам треба рівнятись на STEM-освіту, що мається на увазі, використання новітніх методів в освіті, які поєднують в собі природничі науки, технології, інженерію та математику. “Посилення ролі STEM-освіти є одним із пріоритетів модернізації освіти, складовою частиною державної політики з підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки та розвитку людського капіталу, одним з основних факторів інноваційної діяльності у сфері освіти, що відповідає запитам економіки та потребам суспільства” [18]. Україні потрібно розвивати програми, які могли б надавати можливість навчання за кордоном, але з перспективою для молодих студентів повертатись в країну, а також працювати над тим, щоб рівень освіти у нас відповідав європейському, щоб не відбувався відтік кваліфікованих кадрів та втрата молодих та перспективних фахівців.

Здоров'я та безпека стоять у українців на найвищому місці, це найголовніші питання, які турбують нас не залежно від часу, так було і 10 років тому і зараз і скоріше за все ці питання так і залишаться

першочерговими при питанні, чи залишитись в країні, чи ні, чи є ця країна безпечною, щоб планувати своє майбутнє навіть після війни. Війна за зрозумілих причин впливає на стан здоров'я українців, це помітно не тільки за підвищенням рівня смертності, а й за поширенням хвороб, що пов'язані з психоемоційним станом. Враховуючи це, стратегічним завданням для держави є не тільки відновлення медичної інфраструктури, але й розвиток програм профілактики та психологічної підтримки для усіх вікових груп. Ми бачимо, що в країні наразі надаються послуги для всіх груп населення з психологічної підтримки, реабілітації, але часто люди навіть не можуть виявити потреби звернутись до спеціаліста та продовжують жити в стані тривоги. У нашої нації є характерна риса, коли ми вважаємо, що з більшістю проблем ми можемо впоратись самостійно, основними причинами на мою думку є негативний попередній досвід, або досвід близьких людей, що частіше за все пов'язаний з відвідуванням кваліфікованих спеціалістів, на даному етапі ми знову повертаємось до питання освіти. Люди виїжджають з країни з надією уникнути всіх проблем, емоційних та психологічних, які сформувала в них саме війна.

Якщо заглибитись до психологічного рівня, то дійсно, моральні, культурні цінності та традиції і їх збереження також мають вплив на демографічну ситуацію в нашій країні. Учасивійни та фінансових негараздів, суспільна злагодата моральна непохитність стають фундаментом для оновлення держави, адже без допомоги на рівні громадянського суспільства державні перетворення нерідко зустрічаються значні перешкоди. Війна - це постійні переживання, це втрати, розділення сімей, це втрата житла, це життя в страху, моральний дух нації занепадає і згасає, якщо його не підтримувати. Моральний дух нації напряму впливає на її здатність до відтворення, планування сім'ї супроводжується тривожністю та переживанням, що не породжує бажання народжувати дітей, адже люди не впевнені в завтрашньому дні, в своїй здатності

захистити себе і родину, в здатності її забезпечити, надати гідний рівень життя і розвитку. Багато сімей відкладають важливі рішення, як, наприклад, народження дітей, стрес, занепокоєння тим, що станеться далі, відстань від рідних і психічна втома. Це впливає на відсутність перспективи щодо майбутнього, і впливає на те, чи плануватимуть українці дітей наразі та в майбутньому.

Психічне здоров'я вагітних жінок і молодих матерів, які були змушені покинути свої домівки через війну в Україні, було спричинено фінансовими проблемами та соціальними проблемами, згідно з результатами досліджень в Україні. Вищевказані речі впливають на те, наскільки добре вони почуваються, фінансові проблеми, безпека та невідомість щодо майбутнього в країні - це вагомі причини, чому українці відкладають питання народження дитини, чи навіть створення сім'ї. Війна в Україні та материнство: самооцінка психічного здоров'я переміщених вагітних жінок та молодих матерів [19]. В Україні нині спостерігається складна демографічна ситуація, що зумовлена взаємодією економічних, людських та емоційних факторів, пов'язаних із війною. Населення зменшується через еміграцію, зниження народжуваності та старіння. У таких умовах моральні цінності, традиції та соціальні зв'язки відіграють надзвичайно важливу роль, безпосередньо впливаючи на бажання людей створювати сім'ї та мати дітей. Поряд із відновленням зруйнованих будівель, доріг і бізнесу, Україна має забезпечити безпеку і добробут своїх громадян, підтримувати їхні таланти та залучати до активної участі в житті громади. Такий підхід стане основою для зростання та процвітання країни у повоєнний період.

Для більш глибокого дослідження важливо зосередитись також на тому, яким чином розробити комплексний підхід для того, щоб всі аспекти, які були згадані раніше можна було відновити, або хоча б стабілізувати, мовай йде саме про освіту, здоров'я нації, її моральний стан та відчуття

безпеки. Ми вже маємо розуміння того, що держава має безперервно інвестувати в свій народ, мова не тільки про грошові інвестиції. Підтримка громадян у їх починаннях та інвестиція у стартапи - це важлива частина державної політики, мова йде про так зване формування “стартап-екосистеми”. “Розвиток стартап-екосистеми є одним із ключових факторів формування інноваційної економіки та забезпечення конкурентоспроможності країни на глобальному ринку. В умовах цифрової трансформації та переходу до економіки знань стартапи стають важливими центрами інновацій, створення нових робочих місць та економічного зростання. Для України, яка прагне інтеграції до європейського економічного простору, розвиток екосистеми стартапів набуває особливого значення, особливо в контексті післявоєнної відбудови та модернізації економіки” [20]. Створення такої потужної економосистеми базується на державних ініціативах, які спрямовані на підтримку нових проєктів, підтримка може бути у вигляді грантових коштів, пільг, державних кредитів. Схожі програми активно діють і дають свої позитивні результати в інших країнах, таких як Естонія або Польща.

Психологічне та моральне відновлення нації не менш важливе за відновлення інфраструктури країни, відбудова міст та селищ, психологічне відновлення - основа для відновлення нації. Наслідки війни відчутні не лише в повсякденному житті і наших реаліях – втрата домівок, пошкодження життєво важливих споруд, але це відчутно й у моральних, психологічних, емоційних ранах, які зазвичай не видно, але дуже глибоко впливають на змогу нації відновлюватися.

Емоційна витривалість, стабільність суспільства та його моральний дух – це той рушій, який дарує людям силу долати проблеми та починати нове життя, крім того, відтворювати країну. Навіть з елементарних досліджень ми бачимо на скільки морально наразі виснажена українська нація. “Дослідження серед українських університетських студентів через

20 місяців після початку повномасштабного вторгнення показало: високий рівень симптомів депресії, тривожності, безсоння та ПТСР; щонайменше кожен п'ятий респондент має помірні чи тяжкі симптоми психічного здоров'я" [21].

UNICEF в Україні проводили дослідження, висновком якого стало: „Коли молоді люди чують від своїх однолітків, що піклуватися про своє психічне здоров'я — нормально, вони почувають себе впевненіше, щоб звернутися за допомогою" [22].

В Україні вже реалізуються різні програми психологічної підтримки, проте важливо розуміти, що це лише початок. Важливо охоплювати всі вікові та соціальні групи населення, починаючи із дітей та особливо ветеранів — адаптація та повернення до мирного життя складеться значно складніше. Згідно з моїм дослідженням, повоєнне відновлення потребує комплексного підходу, що стосується саме відновлення людського капіталу через реформи освіти, здоров'я, підтримку та збереження моральних цінностей та соціальну єдність. Моральне відновлення нації - той елемент від якого залежить здатність та готовність нації долати виклики, будувати нове життя, навіть в умовах війни.

Ми не можемо забувати про збереження та розвиток моральних цінностей та культурної ідентичності нації, що, як ми бачимо є дуже важливим і цінним для українців. Незважаючи на всі негаразди, ми продовжуємо зберігати традиції, ставити родину на перше місце, цінувати взаємопідтримку та безпеку, як ніколи раніше. Підтримка цих цінностей з боку держави допоможе забезпечити стійкість соціальної структури і мотивувати громадян на планування сім'ї, народжуваність та розвиток нації в цілому, майбутня стратегічна політика країни має будуватись на цілісному відновленні країни враховуючи всі аспекти людського капіталу.

1.3. Європейські підходи до демографічного відновлення: досвід для України

Як ми вже бачимо, то демографічний потенціал не варто розглядати тільки зі сторони кількісних показників, варто брати до уваги і якісні, які саме і показують нам рівень життя громадян, їх погляди та ставлення до ситуації в країні, до влади, до вирішення важливих питань. Для визначення стратегічних пріоритетів держави на майбутнє ми маємо досліджувати і брати до уваги досвід інших країн, які переживали схожі ситуації, власне тому і розглянемо, чи може бути нам корисний досвід європейських країн. Українська демографічна ситуація має певні схожі аспекти з кількома країнами, які також мали проблеми низької народжуваності, старінням населення та інші, які мали вплив на економіку та соціальну структуру. Беручи до уваги досвід цих країн, Україна може отримати цінні уроки щодо розвитку демографічної політики. Найбільш близькими за ситуації країни - східноєвропейські країни, а саме, Польща, Румунія, Болгарія. Ключові проблеми, які спіткали ці країни - це старіння населення, відтік молоді через еміграцію в інші країни Європи, і низька народжуваність. В цих країнах кількість населення скорочується в основному по причині еміграції, яку спричинили економічні труднощі та можливості для населення за кордоном, вищий рівень життя, заробітна плата та можливість працевлаштування. Взяти до уваги тільки Румунію, з якої внаслідок еміграції щорічно виїжджає близько 100 000 людей.

Відповідно, через схожість ситуації Україна може взяти певні елементи вирішення цих питань, які використовують дані країни, наприклад, програми підтримки молодих родин через фінансові виплати на дітей та податкові пільги для сімей з дітьми розвивати програми з підтримки міграційної інтеграції, щоб надати мігрантам можливість адаптації на ринку праці, програми в напрямку над зменшенням бар'єрів для жінок на

ринку праці, за рахунок гнучкого графіка роботи та доступу до дитячих садочків.

Європейські концепції по відновленню демографії побудовані на декількох важливих питаннях:

- стимулювання народжуваності
- краща інтеграція молоді
- інтеграція жінок у ринок праці
- також імміграція як додатковий ресурс людського капіталу [23].

Європа також стикалась з демографічними проблемами, але комплексні підходи допомогли у їх вирішенні, цей досвід може бути корисним для України. Соціальна політика ЄС включає в себе один важливий елемент - зниження бар'єрів для формування сімей, мається на увазі створення програм для підтримки молодих сімей та молодих батьків, щоб стимулювати в країні народжуваність. Якщо в Україні податки асоціюються з платежами від громадян державі, то в Європі у багатьох країнах ЄС запроваджено систему податкових пільг для родин з дітьми, що є відмінним від класичного поняття податків у нас. Це може включати знижки на податки на доходи, доплати на дітей, а також виплати при народженні дитини. Франція є прикладом країни з так званими "фамільними" податками, ці податки знижують фінансовий тягар на родини з дітьми. Такі механізми створюють умови для того, щоб люди не відкладали створення родини через економічні труднощі з чим у нас є велика проблема, адже виплати на дитину при народженні абсолютно не дозволяють закрити навіть базові потреби, а їх розмір виглядає абсурдним, коли оголошується для жителів європейських країн [24].

Чого не скажеш про допомогу фінансову на дитину в Європі, де люди з малозабезпечених родин можуть дозволити найняти няню, або віддати дитину в садок. Європейські країни активно інвестують у розвиток інфраструктури, спрямованої на підтримку молодих сімей. Зокрема,

особливу увагу приділяють забезпеченню доступу до якісних дитячих садків та програм раннього розвитку. У Норвегії, наприклад, система дитячих садків майже повністю фінансується державою, що дає батькам змогу користуватися послугами професійного догляду за дітьми безкоштовно або за помірну плату. Це значно спрощує процес повернення на роботу після народження дитини і знімає занепокоєння щодо якості догляду. Щодо цієї країни, то вона приваблює і українців, які в пошуках безпеки покинули Україну, адже стабільність та економіка країни дозволяє надавати підтримку абсолютно всім біженцям, починаючи від виплат на родину, закінчуючи допомогою на оренду житла [25].

Абсолютно очевидним фактом є взаємозалежність зайнятості жінок, політикою рівності та доступності і народжуваністю, хоча для когось ці поняття можуть бути з різних сфер, чого я також не заперечую, але їх зв'язок є очевидним, що підтверджує дослідження OECD «Fertility, employment and family policy: A cross-country analysis» було виявлено, що “the coefficient on women’s employment rates is over two times as large as the one for men’s employment in the fixed-effects model specifications, suggesting that women’s employment is a particularly important ... determinant of fertility outcomes” [26].

Висновок простий: перш ніж працювати над питанням стимулювання народжуваності, варто займатися питанням підтримки родин, створенням умов, в яких жінка могла б не втрачаючи роботу і можливості для самореалізації, займатись материнством. У Європі це часто включає доступ до догляду за дітьми, гнучкий графік, оплачувані відпустки по догляду за дитиною. Для України — це знак і повчальний урок: політика має бути гендерно орієнтованою, щоб зменшити бар’єри для жінок на ринку праці та сприяти їх сімейним планам.

Мою увагу також привернуло одне з досліджень, яке було проведено у 26 країнах-членах за допомогою OECD аналізу, який показав, що

«зміни в державних витратах на відпустки по догляду за дитиною та на систему раннього дитячого виховання пов'язані з позитивними змінами загального показника народжуваності (TFR) [27].

Це свідчить про те, що коли держава надає комплексну підтримку родинам з дітьми, включаючи податкові пільги, виплати, субсидії — це підвищує готовність населення до народження дітей.

Люди порівнюють якість життя і проживши в нових привабливих умовах в них не виникає бажання повертатись в Україну, де проблема безпеки пов'язана з пошуком домівки на відносно безпечній території, оренда житла в деяких регіонах сягає невимовних коштів, що в умовах війни здається абсолютно не зрозумілим і ніяк не контролюється з боку держави, молоді родини, які намагаються знайти на новому місці роботу і житло не можуть планувати дитину, адже все впирається у фінанси. У країнах Європейського Союзу, зокрема в Німеччині та Австрії, діють програми субсидування житла, спрямовані на підтримку молодих сімей.

Завдяки цим заходам зменшується фінансовий тиск на родини, які лише починають свій життєвий шлях. Надання субсидій для оренди житла та безвідсоткові кредити на його придбання сприяють зниженню перешкод у створенні комфортних умов для стабільного життя нових родин, в той час, як в Україні бюрократія створює проблеми навіть з тим, щоб отримати компенсацію від держави за втрачене житло через обстріли, чи окупацію.

Міграція для Європи є важливим елементом - ресурсом людського капіталу, елемент відновлення демографії, у країнах ЄС завзято впроваджуються заходи, які підтримують асиміляцію мігрантів, особливо з областей, що страждають від війни або економічних негараздів.

Певні аспекти і досвід, який би Україна могла б перейняти для себе:

- Налагодження питання гендерної політики, в ЄС активно розвивається це питання, аби забезпечити жінок можливістю

поєднувати материнство з кар'єрними амбіціями, завдяки цьому ситуація в родинях стає більш стабільною і громадяни готові до народження дітей. Швеція та Данія, наприклад, вже давно впровадили гнучкі умови праці, що дозволяють батькам скорочувати робочий час, зберігаючи при цьому соціальні гарантії. Для України це є важливим орієнтиром.

- Ще один не менш важливий аспект - економічні інструменти підтримки молодих родин. Програми субсидування житла в країнах Європи, безвідсоткові кредити на купівлю житла для молодих родин - інструмент, який використовують уряди країн для зменшення фінансового тиску на родини. Німеччина, наприклад, запровадила програми, які дозволяють придбати житло за умовами, що значно знижують навантаження на бюджет. В Україні ж, через бюрократичні перешкоди, отримання фінансової допомоги на житло є досить складним процесом.

Для того, щоб Україна могла досягти стабільного демографічного зростання і європейського рівня життя громадян, слід розробити подібні політики та механізми, враховуючи досвід інших країн. Європейські підходи до демографічного відновлення - це не просто приклади, які варто вивчити, це уроки для України та для нашої влади, зокрема в питаннях підтримки молодих сімей, забезпечення рівних можливостей для жінок на ринку праці, створення нових робочих місць, гідний рівень заробітної плати, гідні умови праці. Приділення уваги цим питанням може значно покращити демографічну ситуацію в Україні та забезпечити стабільне майбутнє для нашого суспільства, впливати на виведення країни з демографічного провалля.

1.4.Війна як фактор впливу на соціальну структуру

Війна прийшла в Україну з 2014 року, але ми не можемо стверджувати, що саме тоді наше суспільство було готове до всіх

потрясінь, які може принести це лихо. Українці поступово почали адаптуватися до ситуації, адже соціальна реінтеграція, як до війни, так і після війни є важливим і складним процесом, що передбачає відновлення нормального функціонування соціальної структури суспільства після серйозних потрясінь. В практиці існують такі поняття, як соціальна мобілізація та стабілізація, ці поняття включають головний момент - зосередження всіх ресурсів на закриття потреб армії, безпеки та оборони, в цьому контексті питання соціального добробуту та рівень життя громадян відходять на другий план, що спричиняє дисбаланс системи і руйнування соціальної структури, що є сукупністю соціальних, демографічних, професійних та етнічних груп. Основу соціальної структури складають:

- індивіди, які виконують свої ролі, які залежать від приналежності до соціальної групи
- Соціальні групи, що є основою людського суспільства
- Соціальні верстви, що формують структуру класів
- Соціальні класи, що формуються з різних соціальних груп [28].

Суспільна структура є мінливим явищем, таким, що постійно трансформується в залежності від умов та викликів, структура еволюціонує відповідно до історичних процесів. Її утворення та трансформація відображають етапи розвитку соціуму, що невпинно змінюється під впливом соціальних, економічних і культурних чинників, в контексті України у висновку ми можемо зрозуміти, що історично склалось, що наше суспільство зазнавало постійних трансформацій, адже революції, війни, зміна урядів, президентів, і це тільки за час незалежності все це мало прямий вплив на соціум.

Повертаючись до соціальної реінтеграції важливо розуміти, що ми вкладаємо в це поняття для себе, адже для мене це в першу чергу - подолання наслідків війни, повернення людей до нормального життя, допомога в адаптації до нових умов, де головну і ключову роль відіграє

держава. За даними UNDP - це Програма розвитку ООН, що допомагає країнам у питаннях розвитку та забезпечення стабільності, реінтеграція після війни — це процес адаптації до мирного життя, відновлення соціальних зв'язків, повернення до економічної активності та створення соціально інтегрованого середовища для усіх постраждалих. Особливо важливою є підтримка ветеранів, ВПО, жінок, дітей та інших вразливих груп, що також простежується в політиці нашої країни. Також існує програма ООН «Social Reintegration and Cohesion Framework for Post-War Ukraine» (2023), включає заходи, спрямовані на відновлення соціальної згуртованості між різними групами населення, сприяння позитивній взаємодії з іншими, підтримку національної ідентичності та розширення доступу до основних послуг для людей, які постраждали від війни[29].

В Україні, в році також були створені програми та стратегії, які могли б допомогти в реінтеграції суспільства, розглянемо приклади. Однією з важливих розробок останніх років стала “Стратегія ветеранської політики на період до 2030 року” , що направлена на підтримку в першу чергу ветеранів та їх сімей, адже це дуже велика кількість людей, за останніми підрахунками наразі в Україні понад 1,2 мільйона ветеранів, а 5–6 млн з це військові та їх родини [30].

Особисто для себе, досліджуючи дану стратегію відмітила, що її можна було б застосовувати та адаптувати і для інших верств населення. Всі її ключові аспекти є актуальними, які і для ВПО, так і для молоді, і для молодих родин. Зосередитимось на детальному розгляді. Як приклад розберемо основу стратегії, вона зосереджена на відновленні людського капіталу та добробуту ветеранів і ветеранок — це основа стратегії. Ключовими аспектами є координація зусиль щодо фізичного та ментального здоров'я, забезпечення належної підтримки та розвитку родин, а також гарантії з боку держави. Важливою частиною є працевлаштування, економічна незалежність ветеранів та підтримка їхніх

підприємницьких ініціатив. Якщо ми розглянемо це в контексті внутрішньо-переміщених осіб, то ці аспекти можна внести і в стратегію їх реінтеграції та адаптації.

Ця стратегія — це не просто набір інструкцій чи нормативних актів, це про наші реалії та практичне застосування. Це документ, який адаптується до нових реалій, змінюється разом із суспільними потребами та викликами часу та головне- це документ, який має бути застосований на практиці. Цей динамічний підхід дозволяє стратегічно забезпечити повноцінну підтримку ветеранів та їхніх родин у всіх аспектах їхнього життя, створюючи основу для їхньої гідної реінтеграції в мирне суспільство. Якщо б у нас була розроблена документально така стратегія для всіх елементів, які формують структуру суспільства, ми б могли досягти певних успіхів у адаптації суспільства до викликів війни, що могло б нести частово, хоча б якісь позитивні зміни в демографічній ситуації.

Я не дарма взяла в розгляд саме цю стратегію, вона, як на мене може слугувати прикладом для подальших розробок, які дозволять забезпечити наскрізну політику, яка не обмежується одним періодом чи кількома заходами, а є цілісним планом для довгострокового відновлення та підтримки наших громадян.

РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Поняття демографічної політики зрозуміле і без пояснення - заходи, цілі та програми, спрямовані на вирішення демографічних питань, це не тільки питання народжуваності, смертності, чи міграції, це і більш глибокі питання, які відповідають за більш вузькі галузі і дають відповідь на головне завдання: “Як зупинити демографічну кризу, як забезпечити стабільність в демографічному аспекті в країні?”

До основних напрямів демографічної політики будь-якої країни можна віднести такі аспекти:

- Стимулювання народжуваності, а саме, надання грошових пільг молодим родинам, покращення доступу до послуг догляду за дітьми, податкові преференції, безоплатна медична допомога.
- Міграційна політика, а саме, регулювання міграційних потоків, політика може включати заходи реінтеграції мігрантів, підтримки вимушено переміщених осіб або повернення громадян із-за кордону.
- Інтеграція молоді
- Гендерна рівність

Демографічна політика країн може значно відрізнятись, адже ситуації індивідуальні, кожен регіон світу має свій підхід до демографічної політики, що залежить від місцевих умов, від початкової точки, головне вчасно реагувати на виникнення проблеми. Ми не можемо на пряму порівнювати Україну з якоюсь іншою країною, але ми можемо запозичувати ідеї та адаптувати їх під себе, приклад Франції та Польщі, показує, як активно підтримувати родини через податкові пільги, субсидії та програми для матерів, що допомагає стимулювати народжуваність та зменшити фінансовий тягар. Приклад країн Африки, показує, на скільки

багатодітність є важливою соціальною цінністю, та як необхідно проводити роз'яснювальну роботу щодо контролю народжуваності. Приклад Китаю показує, як, у свою чергу, використовувати радикальні заходи, такі як політика одnodітних сімей, для контролю чисельності населення, що дало свої результати, але зараз спричиняє нові проблеми, зокрема старіння нації. Ці всі елементи і складають демографічну політику, індивідуальну та добре продуману стратегію[31].

Одне із важливих питань: “Хто відповідальний за формування стратегії державної демографічної політики?” На мою думку, це не покладається на одну людину, чи один орган державної влади, оскільки це питання багатьох аспектів, до і відповідна кількість акторів бере участь у вирішенні цього питання. Починаючи від Міністерства соціальної політики, закінчуючи Міністерством у справах ветеранів, адже ми маємо думати не тільки, як збільшити народжуваність, а про те, чому взагалі виникла проблема з низькою народжуваністю, не тільки про те, чому молодь покидає країну, а й як повернути цю молодь, не існує єдиного міністерства, яке б могло працювати у всіх цих галузях. В Україні є орган, який спеціалізується на питаннях демографії, розглянемо, які основні задачі даної інституції, назва якої Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Інститут підіймає такі питання:

- “Людський розвиток в Україні: прояви, ризики, напрями впливу
- Соціальні трансформації українського суспільства
- Соціально-демографічні процеси: циклічність та диференціація
- Соціально-демографічне моделювання та прогнозування” [32].

Основні дослідження сфокусовані на якості життя населення, формуванні соціального капіталу, міграція, соціально-економічні питання, моделювання та прогнозування. Інститут безперечно, є важливим органом у сфері демографічних досліджень, оскільки він займається

фундаментальним науковим розробками та саме він надає аналітичне підґрунтя для формування державної політики у сфері демографії. Проте, питання поновлення демографічного потенціалу вимагає комплексної праці з боку багатьох органів державної влади, оскільки це є міждисциплінарним завданням, що охоплює не лише демографію, а й економіку, соціальну політику, охорону здоров'я та освіту. В даному випадку доцільно говорити те, що в нашій країні є організація, яка відповідає за формування наукової, аналітичної та статистичної бази в сфері демографії, що є важливою основою для розробки стратегій роботи інших органів.

В Україні було достатньо часу для розробки стратегії, адже проблема демографічного розвитку була виявлена ще в 1990-х роках, спад народжуваності та підвищення рівня смертності спостерігалось одразу після здобуття країною незалежності, приблизно в цей же період характерним для демографії України стало поняття “криза”, яка загрожувала і продовжує загрожувати соціально-економічній стабільності держави. Формальне визнання цієї проблеми на державному рівні відбулося у 2000-х роках, коли Президент видав Указ № 895/2007 «Про заходи щодо подолання демографічної кризи та розвитку людського потенціалу»[33].

На мою думку, питання вирішення проблеми демографічної кризи зависло в повітрі, конкретні закони чи стратегії залишились лише формальністю і не мають наразі результатів, які б можна було оцінювати. Соціальна система, структура також мають свої тренди, в залежності від обставин в яких ми живемо, саме тому ми говоримо про динамічних характер демографічної політики, вона не може залишатися незмінною, оскільки постійно змінюються як внутрішні, так і зовнішні умови. Саме тому Україні слід активно використовувати міжнародний досвід та

адаптувати його до власної ситуації. Десятиліттями українська влада намагалася впроваджувати різноманітні програми та стратегії щодо вирішення демографічних проблем, але, як ми бачимо кількість проблем лише зростає, адже комплексність, системність та зацікавленість усіх сторін- ось, на чому має базуватись демографічна політика сьогодення. В Україні вже є основа для формування комплексної стратегії, однак ефективність її реалізації залежить від підтримки з боку всіх гілок влади, громадських організацій, громадян, якщо стратегія не працює впродовж років, її треба змінювати, а не чекати ще гірших наслідків.

В одній зі своїх робіт Марина Твердоступ, науковиця Віденського інституту міжнародних економічних досліджень розкриває тему демографічні зміни в Україні, як наслідки війни, вона підкреслює, що навіть за умови оптимістичного розгортання подій, громадяни України не повернуться до довоєнного рівня і стану, і особливо важким буде відновлення працездатного населення. «Незалежно від тривалості війни... населення України не повернеться до довоєнного рівня навіть у 2040 році, а найбільше скорочення очікується серед населення працездатного віку»[34]. Тільки уявіть, навіть через 10-15 років ми не зможемо повернутись до нормального життя, навіть по закінченню війни, це ще раз говорить про необхідність термінових заходів щодо підтримки та адаптації населення, яке пережило війну, і створення довгострокових політик, спрямованих на відновлення демографічної стабільності.

2.1. Політика підтримки родин і народжуваності: державні та муніципальні програми

Що є основою будь-якого суспільства? Влада, закони, права, інтереси, громадяни? Треба дивитись глибше, в основі суспільства лежать людські стосунки, взаємовідносини, взаємозалежність, а на першому місці в основі суспільства є сім'я. В українських школах ще змалку дітей

вчать, що сім'я - це основа суспільства, об'єднання людей, які можуть мати різні інтереси, належати до різних спільнот, але їх культура, традиції та життєві цінності співпадають. Отже, моє запитання просте: "Чи можливо побудувати стабільне та сильне суспільство, за умови, що його основа, сім'я, не достатньо захищена, немає достатньої підтримки та не впевнена в тому, чи суспільство здатне допомогти сім'ї у важкі моменти?"

Родини українців, це не лише 40 мільйонів громадян, це не лише статистичні дані, які ми намагаємось знайти в інтернеті і не знаходимо точних цифр, це не просто цифри, це - живі люди, підтримка яких має бути пріоритетним напрямком для державної політики. В цьому розділі основна увага буде зосереджена на тому, на скільки держава цінує своїх громадян та готова йти їм на зустріч, які програми та яку політику впроваджує наша держава, саме в напрямку родини, мова йде не тільки про фінансові чи соціальні гарантії, а й про інвестиції в майбутнє, вкладення ресурсів, фінансів та сил в підтримку громадян. Дослідник в сфері відносин родина-держава зазначають: «Сім'я — це не соціальна проблема, як часто чуємо, це колосальний соціальний ресурс. Немає в держави кращої й більш перспективної інвестиції, ніж у сім'ю»[35]. Виходить, в демографічному питанні неможливо оминати питання того, яким чином формуються відносини сімей та держави. Життя на межі, я б саме так охарактеризувала життя більшості українських родин, життя в пошуку безпеки, в пошуку фінансів, роботи, житла, гідного рівня життя. Чи ці проблеми виникли тільки внаслідок війни? На жаль, ні, що доводять конкретні опитування і статистики. Приведемо декілька прикладів: 42% населення мають проблеми з оплатою житла, бо майже половина доходу українців йде на його оренду, сплату комунальних послуг[36].

Інший приклад, нерівність доходів українців продовжує зростати, з кожним роком коефіцієнт зростає, останні дані Світового банку свідчать

про розрив в більше, ніж 0,4 для виміру цього показника це дуже багато, що говорить про нерівні можливості громадян та загострення суспільного конфлікту у фінансових питаннях[37].

І останній яскравий приклад, дані про те, що науково підтвердженим фактом є те, що українські родини, які переживають війну, на сьогоднішній день стикаються з підвищеним ризиком втрати доходів, житла та соціальної підтримки[38]. Ці дані підтверджують або недоцільність державної політики в цій сфері, або її неефективність. Що ж за останні роки було зроблено для українських родин, чи це були дієві витрати та програми, які могли б вплинути на вирішення демографічної ситуації, чи це були тільки програми на папері?

За останні роки ми дійсно можемо спостерігати, що держава працює над створенням програм з підтримки родин, останньою такою гучною заявою стало ухвалення законопроекту № 13532, згідно з яким одноразова виплата при народженні дитини з 1 січня 2026 року може сягати 50 000 грн. «Завдання держави – підтримувати сім'ї на кожному етапі життя дитини та навіть до її народження. Від вагітності до першого класу – ми створюємо систему турботи, що допомагає батькам поєднувати виховання дітей із професійною діяльністю. Це важливий крок до формування середовища, де народження та виховання дітей – не виклик, а радісна подія», – зазначив Міністр соціальної політики, сім'ї та єдності Денис Улютін[39].

В порівнянні з тим, що до цього законопроекту виплата на дитину при народженні була у сумі 10 320, то 50 тисяч - це вже хоча б мінімальна сума для того, щоб закрити першочергові та базові потреби при народженні маля. В мережі вже почали з'являться критики та станні на тему того, чи вплине ця виплата на демографічну ситуацію. Борис Крімер, старший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, вказує на те, що сучасна політика держави може

вплинути на народження в родині дитини, однак не призведе до масового збільшення кількості багатодітних родин. Він також підкреслює, що українці готові до другої дитини, а з третьою й більше дітьми виникають труднощі. Науковець також говорить про те, що такі зміни у грошових виплатах не вирішують фундаментальних проблем низької народжуваності, оскільки соціальна підтримка має бути комплексною і включати не лише фінансові виплати, власне те, до чого ми постійно повертаємось - комплексне вирішення проблем, а іноді виникає відчуття, що наша влада думає, що єдиним вирішенням всіх проблем для українців буде - дати їм грошей, кешбеки, чи безкоштовні поїздки залізницею, але насправді, це тільки закривання очей на реальні проблеми та пошук шляхів їх вирішення.

Зміни у культурі виховання дітей, підтримка сімей у всіх аспектах життя, зокрема шляхом надання житла, психологічної підтримки та соціальних послуг, є однаково важливими для забезпечення стабільності сім'ї. Крім того, наголошує, що країні не досягти збільшення кількості багатодітних родин, якщо не зміняться соціальні умови, які обмежують народжуваність[40].

Для порівняння розглянемо ще одну програму, яка має більш практичне спрямування і результати провадження якої ми можемо оцінювати. Це програма Spilno - програма гуманітарної підтримки сімей з дітьми в Україні, яка розроблена і реалізується за підтримки ЮНІСЕФ та направлена на надання соціальних послуг та підтримки родинам. Особливість програми - це співпраця з урядом, місцевими органами влади, неурядовими організаціями, волонтерами та приватним сектором. Дослідивши програму, ми бачимо наскільки вона охоплює різні сектори та сфери життя українців, починаючи з охорони здоров'я і закінчуючи грошовими виплатами, а головне - це доступність та відсутність

бюрократичних процесів, які б могли ускладнювати процес та залученість громадян[41].

Фінансова допомога багатодітним сім'ям та сім'ям з дітьми-інвалідами: надання фінансової підтримки сім'ям, які зазнали особливих труднощів внаслідок війни чи воєнних дій. Ця допомога дозволяє сім'ям задовольнити основні потреби, такі як харчування, медичне обслуговування та навіть забезпечення житлом.

Розвиток служб догляду за дітьми: забезпечує «дружні до дітей простори» — безпечні місця, де діти можуть відпочити, отримати психологічну підтримку та брати участь в освітніх та розвивальних заходах. Це не лише забезпечує дітям фізичний захист, але й допомагає їм адаптуватися до умов воєнного часу.

Соціальна реінтеграція та підтримка сімей: сприяє соціальній реінтеграції, допомагаючи в отриманні необхідних документів, доступі до соціальних послуг та надаючи психологічну підтримку батькам і дітям. Це важливо для сімей, які були змушені покинути свої домівки та потребують допомоги в інтеграції в нові обставини.

Ми бачимо, що на відміну багатьох програм від українського уряду, ця програма не зосереджена тільки на грошових пивплатах та фінансовій підтримці. Це показує, що для ефективного подолання демографічної кризи нам потрібно працювати не лише над фінансовими виплатами, а й над створенням системи, яка враховує потреби сімей у всіх аспектах життя — від житла та роботи до медичної та психологічної підтримки. То, чи може допомогти програма такого формату у вирішенні проблеми демографічної кризи? Особисто на мою думку, це приклад комплексного підходу, те чого не вистачає в програмах, представлених українським урядом, вона є прикладом, як можна допомогти родинам в моменті, але не на перспективу, програма точно має позитивні наслідки впливу на забезпечення стабілізації

системи, але її не буде достатньо для того, щоб реформувати систему зсередини, змінювати організацію державних інститутів, що є першочерговим, якщо ми хочемо працювати на перспективу у демографічному питанні.

Окрім того, що я проводжу дослідження наявних програм, доцільним буде також проведення порівняння з іншими країнами, а також більш детальне аналізування політик, які можуть мати позитивний вплив на демографічну ситуацію. Порівнюючи досвід різних країн, можна помітити певну закономірність: успіх у вирішенні демографічних проблем залежить не лише від фінансування та грошової підтримки громадян, а й від створення комплексних соціальних систем, які включають в себе підтримку в усіх аспектах життя. Візьмемо для прикладу дослідження Світового банку про підтримку родин у кризові часи: "Родини, що отримують комплексну підтримку, що включає не лише фінансові виплати, але й доступ до медичних послуг, освіти та психологічної підтримки, демонструють значно кращі результати у відновленні після кризових періодів. Це особливо актуально для країн, які переживають післявоєнну відбудову та соціально-економічні труднощі" [42].

Це говорить нам про важливість комплексного підходу для підтримки родин, що знаходяться в умовах соціально-економічних криз, таких як в Україні. Повертаючись до дослідження Євростату, ми бачимо знову ж таки, що країни ЄС, які реалізують певні програми, що спрямовані на підтримку сімей через пільгові податки та безкоштовні послуги для дітей, мають певну стабільність у демографічних показниках. Прикладом є Швеція, де такі програми дозволяють створювати умови для поєднання професійної діяльності та материнства, що суттєво підвищує рівень народжуваності. "Програми підтримки родин, які пропонують безкоштовні дитячі садки та оплачувану відпустку по догляду за дитиною, мають

прямий вплив на підвищення народжуваності в Європі, особливо в країнах Півночі" [43].

Нам варто більш детально взяти до уваги дослідження OECD, яке показує, що інвестиції в соціальну інфраструктуру та підтримка жінок на ринку праці є важливими факторами для стабільного демографічного розвитку. Україна, зокрема, повинна звернути увагу на створення умов для інтеграції жінок в економічне життя та надання можливостей для батьків поєднувати роботу з вихованням дітей. Вони підкреслюють, що: "Зміни в державних витратах на відпустки по догляду за дитиною та систему раннього дитячого виховання пов'язані з позитивними змінами в загальному показнику народжуваності"[44]

Можемо також провести певне порівняння з Південною Кореєю та Японією: Приклад Південної Кореї є цікавим кейсом для України, адже саме так зробили значні інвестиції в податкові пільги, безкоштовні послуги для догляду за дітьми та підтримку рівноправності жінок на ринку праці. Це дало змогу зупинити падіння народжуваності та зберегти стабільність економіки в умовах старіння населення. Для України важливо прийняти подібну політику, яка б підтримувала родини не лише в момент народження дитини, але й протягом усього періоду виховання, надаючи їм стабільні можливості для розвитку. "Програми підтримки сімей в Південній Кореї мають позитивний вплив на рівень народжуваності, особливо завдяки податковим пільгам та гнучким умовам праці для матерів" [45].

Для того, щоб з розумом успішно подолати демографічну кризу, в Україні необхідно впроваджувати комплексні соціальні програми, що включають психологічну підтримку, підтримку молоді, навчальних

програм, пільгові податки, безкоштовні послуги для дітей, підтримку жінок на ринку праці та забезпечення гідних умов для виховання дітей.

2.2. Освітні й молодіжні програми: відтворення інтелектуального ресурсу держави

Україна сьогодні втрачає не тільки людей на фронті, не тільки тих, хто виїжджає за кордон, а й втрачає свій потенціал, який іде разом з цими людьми, їх ідеї, професії, їх таланти та вміння - це неймовірно цінно для країни, адже люди обирають інші держави для реалізації своїх проектів та ідей, але чому не в Україні, невже лише питання у війні та безпеці, чому ми втрачаємо людський потенціал?

Основна увага, на чому уряд мав би зосередитись, відповідаючи на це питання - це освіта та підтримка молоді, стратегічні інструменти відновлення людського капіталу, я не стверджую, що держава наразі не використовує ці інструменти, але стверджую факт того, що молодь продовжує виїжджати, продовжує обирати європейські університети та негативно відгукуватись про навчання в Україні, або про можливості реалізації себе після завершення навчання. Ця тема особисто близька для мене, адже я пройшла це на власному досвіді.

Після завершення бакалаврату, коли я намагалася знайти роботу за професією, я зрозуміла, що попри здобуту освіту та навички, можливості для розвитку в Україні є обмеженими. І це питання не лише особисто стосується мене, це питання для багатьох молодих спеціалістів, історії яких я чую постійно, які після закінчення навчання стикаються з тим, що на ринку праці немає місця для їхніх знань і умінь, більшість з них не може знайти собі роботу за професією, студенти-випускники йдуть працювати бариста, касирами, кухарями, але не політологами, їх запрошують працювати в Європі, оцінюючи їх потенціал та знання на

вищому рівні, якщо ми говоримо з мого власного досвіду . Але чому це відбувається? Чи надає держава молодим спеціалістам місце для роботи?

За статистичними даними 80% молодих людей не працюють за фахом. Ця цифра вражає, адже показник надзвичайно високий, особливо враховуючи те, що більшість молодих людей витрачають роки на отримання вищої освіти. Відсутність стабільного ринку праці, недостатня кількість вакансій за спеціальностями, низькі зарплати та відсутність можливостей для кар'єрного росту — це лише кілька аспектів, які обмежують професійну реалізацію молоді в Україні [46].

Українські студенти намагаються знайти реалізацію своїх навичок та ідей, звертаючись до європейських програм або співпрацюючи з європейськими партнерами через зв'язки, через друзів, через знайомих. Мій досвід також підтверджує це: я брала участь у програмах від різних партнерів, які допомагають не тільки надаючи платформи для навчання, а й фінанси для реалізації проектів, наприклад:

- USAID, що підтримує молодь та молодіжні організації у розвитку громадських ініціатив
- RSI — інститут, який надає можливість для проведення тренінгів, безкоштовного навчання
- Jarl Hjalmarson Foundation - фонд, який реалізує навчальні проекти, залучаючи в це міжнародних спікерів, депутатів Європарламенту, для навчання Українців, стажування за кордоном з перспективою роботи
- Програми від фонду Роберта Шумана, що зосереджені на розвитку демократичних цінностей і підтримці освітніх ініціатив.

І це тільки маленький перелік тих ініціатив від міжнародних партнерів, з якими я особисто мала досвід роботи, але , на жаль, я мала дуже мало такого досвіду та участі в подібних ініціативах від України, не беручи до

уваги проекти, які реалізуються за власні кошти підприємців, чи лідерів думок, ми говоримо про державні ініціативи.

Але чому це відбувається? Чи це через недостатнє пошук можливостей або через непроінформованість? Чому українська молодь звертається до міжнародних партнерів та їде за кордон, шукаючи кращі можливості для розвитку?

Міграція молоді з України не обмежується лише війною, а й глобальними соціально-економічними проблемами. Як зазначають у звіті «The Phenomenon of Student Migration in Ukraine», однією з основних причин міграції є низька якість освіти в Україні та недостатня кількість робочих місць за спеціальністю [47]. Цей тренд підтримує VoxUkraine: «У 2020 році кількість українців, які навчаються в університетах за кордоном, зросла на 50%. Можливі причини міграції — крім війни — це погіршення економічної ситуації та зростання відчуття нестабільності в Україні» [48]. Це підтверджує, що українська молодь прагне здобути освіту за кордоном, де інвестиції в освіту значно вищі, а ринок праці більш стабільний. З початком повномасштабного вторгнення Україна також не стоїть на місці і також активно розвиває освітні проекти та ініціативи по залученню молоді, були також створені органи для роботи в цій галузі, Український молодіжний фонд - це власне, державна інституція, створена у 2023 році, яка має на меті «надавати молоді фінансові, інформаційні та консультаційні ресурси через конкурсний принцип» [49]. Але чи є ця інституція цілком самостійна? Ні, вона працює за підтримки швейцарської програми і фінансується Швейцарією, а не українськими державними коштами. Але така співпраця допомагає використовувати в роботі європейський досвід та підходи у навчанні, що точно не має негативного впливу. Але все ж цікавить, чи було створено українським урядом щось самостійно і дієво без підтримки ЄС? Дослідивши сході проекти, мені

зустрівся веб-портал “Можливості для молоді”, що є більше інформаційним ресурсом, аніж практичний, що представляє та постійно оновлює можливості для молоді, це можуть бути і стипендії, і гранти, і програми обміну, навіть надання житла[50]. Основна ідея, що була закладена - це швидкість пошуку інформації, тобто те, про що я говорила - доступність та актуальність та розвиток молодіжної політики. “Місія Українського молодіжного фонду спрямована на забезпечення суб'єктів молодіжної роботи необхідними фінансовими, інформаційними, консультаційними ресурсами на основі конкурентної моделі та створення можливостей для молодих людей бути ключовими учасниками розвитку України” [51]. Портал, на мою думку, створений для зацікавленої молоді і може бути хорошим інструментом для пошуку можливостей, адже, якщо молодь не знає про можливості, то вона ними і не скористається, а цей портал зручний і доступний у користуванні, інформація постійно оновлюється, що є великим плюсом. Якщо даний веб-портал буде супроводжуватись реальними програмами, масштабною підтримкою молоді, вона може сприймати Україну як місце можливостей, а не лише тимчасового етапу.

Повернемося до питання міграції молоді, що має глибоке коріння не лише в умовах війни, а й у інших аспектах, таких як низький рівень якості освіти та обмежений доступ до кар'єрного зростання. За даними певних досліджень міграція студентів з України до інших країн Європи зросла на 50% у 2020 році. Основними причинами є низька якість освіти, погіршення економічної ситуації та нестабільність у країні.

Це вже стало в нашій країні, як негативний тренд, який підтверджує відсутність конкурентоспроможної освітньої системи в Україні, не дивлячись на те, що університети стверджують про європейську якість освіти та про те, що з дипломом з України студентів чекає прекрасне

кар'єрне майбутнє в Європі і що їх будуть цінувати, як спеціалістів. У той час як країни ЄС активно інвестують в освіту і створюють умови для розвитку молодих спеціалістів через стипендії, гранти і освітні програми, Українська освіта потребує реформ.

Зрештою, у висновку можу сказати, що всі ці програми як міжнародні, так і українські – показують нам одне: молоді не потрібні пафосні заклики залишитися в Україні, їй потрібні реальні можливості для розвитку. Не просто інформаційні, а реальні – стабільний ринок праці, сучасна освіта, гідна заробітна плата, підтримка у створенні власних ініціатив. Держава повинна створити умови, за яких перебування означатиме розвиток. Адже молодь – це не тільки майбутнє України це і її теперішнє, рушійна сила, що може змінити все, молодь – сьогодення, здатна відродити економіку, культуру, політику та громадянське суспільство. Якщо держава справді хоче зберегти свій людський капітал, вона повинна зробити все, щоб кожен молодий українець бачив тут – у своїй країні – не лише війну та виклики, а перш за все перспективу, сенс і шанс на самореалізацію.

2.3. Програми для жінок: гендерна рівність, працевлаштування, підтримка материнства

Українська жінка з покон віків поруч зі словом ніжність та краса поєднує слово воїн, герой, борець, а сьогодні ще і захисниця, волонтерка, професіонал і це - не просто слова, це те, що описує буденність кожної жінки, яка працює, виховує дітей, розвивається та самореалізується, навіть, під час війни в країні. Але чи сприймають сьогодні жінку на рівні із чоловіками, чи мають вони такі ж можливості, мова навіть не про гендерну рівність, а про те, що деякі політики, бізнесмени, чи, навіть, військові здатні критикувати, чи негативно висловлюватись в план того, чи достатньо сьогодні роблять українські жінки. Тепер жіноча сила набула

іншого значення, це не лише про ніжність і турботу, а й стійкість, здатність діяти та приймати рішення. Але чи забезпечує держава українським жінкам достатні умови для виконання всіх цих ролей – на роботі, в сім'ї та в суспільстві?

Понад 50% працездатного населення нашої країни складають саме жінки, але ми аж ніяк не можемо стверджувати, що їх місце на ринку праці, доступу до керівних посад та можливостей для розвитку однаково розподіляється з чоловіками.

Наприклад, за даними World Bank для України у 2021 році показник участі жінок у робочій силі становив 47,7 %, у той час як для чоловіків — 62,8 % [52].

Суттєвою є також інформація про гендерний розрив у доходах: за даними UN Women, у 2021 році жінки в Україні в середньому отримували на 18,6 % менше, ніж чоловіки за роботи однакового значення[53].

В період війни демографічні питання загострились і стали більш помітними, роль жінки зросла, адже більшість з них приміряли на себе кардинально інші ролі, чого тільки варто те, що кількість жінок у Збройних Силах України перевищила 67 000, скільки жінок наразі беруть участь в бойових діях, скільки з них знаходяться на передовій, попри те, що жіночої мобілізації немає жінки роблять це добровільно, з власних переконань вони йдуть захищати рідний дім, родину, дітей.

В той час, як в період до повномасштабного вторгнення проблемою часто було поєднання роботи та виховання дітей, наразі до цього доєдналися ще й виклики пов'язані з війною, коли кількість питань, які має закривати жінка зросло в десятки разів. Чи може держава впливати на ситуацію, коли жінка вимушена обирати між власною безпекою і кар'єрою та думками про дитину? Відповідь одна - держава повинна робити все, щоб стимулювати народжуваність, але якими методами це робити та

якими підходами- це вже питання демографічної політики, на яке приділяється увага, яким займаються фахівці, але рівень результативності мінімальний.

В нашій країні насправді існує безліч різних програм в галузі підтримки материнства, якими можуть скористатись всі громадяни, це відомий всім “Пакунок малюка” при народженні дитини, це і “Ємалятко” - програма, яка допомагає з оформленням документів онлайн, це і “Муніципальна няня” - програма що частково покриває витрати на няню для малюка, це дієві програми, цими послугами щоденно користуються сотні українців, але чому ж ми маємо такі низьку показники народжуваності. Наразі існує поняття, що якщо б кожна жінка народила 3 і більше дитини, це б могло вплинути на покращення демографії в країні, але це лише заклики, які гучно промовляються в інтернеті, на онлайн платформах, але нині наважитись на народження другої дитини можуть далеко не всі, що вже говорити про трьох. Страшні реалії нашого життя такі, що кожна друга людина так чи інакше понесла певні втрати через війну, багато військових, як жінок, так і чоловіків в результаті поранення не здатні мати дітей, ті, хто втратили на війні свою другу половинку також не одразу наважуються на початок нового життя і нові стосунки, хтось через війну втратив дохід, чи бізнес, який би міг забезпечити родину та закрити потреби всіх дітей, хтось з моральних переконань не бажає взагалі мати дітей, в кожного є свої історії і свої “але”, які впливають на те, чи буде родина мати дітей, чи ні.

Наразі по народжуваності Україна встановлює особисті антирекорди. «Міжнародний показник відтворення населення – це 2,2 дитини на одну жінку дітородного віку. В середньому по країнах ЄС – 1,5. Це країни ЄС, в яких складна демографічна ситуація. В Україні ж до початку повномасштабного вторгнення було 1,16, після – 0,9. За деякими оцінками, це антирекорд взагалі в історії нашої країни» [54].

Цей антирекорд ще більше стає явним, коли ми бачимо статистику смертності в Україні, коли така велика і спроможна до розвитку країна Європи, посідає перші місця в рейтингах країн за найнижчою народжуваністю, з кожним днем втрачає все більше і більше свого головного ресурсу - людей, без яких країна не зможе не тільки продовжувати свою боротьбу за території та незалежність, а й просто існувати, як держава. Але чи є це тільки проблемою в Україні? Насправді, рівень народжуваності стрімко падає і в інших країнах, навіть в тих, де рівень життя набагато вищий, це відбувається з різних причин, навіть з причин глобалізації та трансформації світу, коли жінки вже мають можливість обирати між розвитком себе, як особистості, будівництвом кар'єри, а потім вже народженням дитини і можливістю дати їй краще життя, ніж, коли це відбувалося навпаки і діти народжувались не заплановано.

“Якщо говорити про Україну, то тут народжуваність дуже глибоко почала знижуватися з 1990-х років через економічну ситуацію, постійно через економічні кризи. В цілому у нас графік цей народжуваності, він більш-менш схожий на загальноєвропейський, однак через те, що в Україні досить нестабільна політична та економічна ситуація, там більш глибокі спади”[55].

Ми бачимо, що все дуже сильно взаємопов'язано, економіка з народжуваністю, смертністю з політикою країни, рівень життя з демократією, це єдина система, механізм, де один елемент залежить від іншого, навіть, якщо вони функціонують на різних рівнях. Суспільство з його процесами, з його проблемами, з коливаннями знаходить своє відображення в демографії. Коли слабка економіка, коли люди сумніваються в належному захисті їхніх прав, як громадян, як чоловіків, так і жінок, коли народ не знає, яка майбутнє у цій країні та які перспективи, скоріше вони або обирають позицію перечекати всі ці

негаразди, а вже потім будувати родину, розпочинати бізнес, народжувати дітей, або вони обирають шлях міграції, вони можуть бути не впевнені, що переїзд в іншу країну - це просто, але базові питання цих людей, які можуть виїхати, вони закриваються, чого неможливо зробити в Україні. Тому демографія - це не тільки питання соціальне, це питання і економічне, і в більшій мірі політичне, тільки стабільна політика, державні інститути та економіка здатні сформувати надійну базу для відновлення демографії.

Рівень демократії - це теж не просто показник, це рівень життя країни, де громадяни мають право голосу, доступ до освіти, охорони здоров'я, соціальної справедливості, захисту своїх прав і свобод, статистика показує частіше в країнах з вищим рівнем розвитку демократії, вищий рівень життя і вища народжуваність, демократія створює для громадян відчуття безпеки та впевненості у країні, без чого неможливо будувати родину.

Наразі, в час повномасштабної війни на нашій території, роль жінок у суспільстві змінилась кардинально і ми всі це розуміємо. Українки активно засновують нові професії, включаючи військову службу, волонтерство та управлінські ролі. Однак ці зміни не стали переломним моментом для того, щоб держава все надала достатньої підтримки жінкам на рівні зайнятості та можливості самореалізації в умовах війни. «Як показують соціологічні дослідження, понад 60% жінок в Україні, які виконують обов'язки на фронті, відчують труднощі в поєднанні цієї ролі з родинними обов'язками» [56].

Виникає питання, чи можливо це вирішити? Відносно можливо, але важливою є не тільки підтримка в питаннях фінансування та ресурсів, а й політичні ініціативи зі сторони уряду, які були б спрямовані на формування та дотримання рівних умов для чоловіків та жінок у всіх

сферах життя. Програми підтримки жінок мають включати не лише грошові виплати, але й гендерно орієнтовані стратегії працевлаштування, доступ до лідерських позицій, а також можливості для розвитку кар'єри не тільки в умовах війни, а й у мирному житті.

Після завершення війни перед українською владою постане завдання розробити програми для підтримки жінок, які стануть в потребі саме адаптації до мирного життя та забезпечення можливостями для реалізації власних потенціалів. Окрім традиційних програм це може бути також:

- **Психологічна реабілітація** для жінок, що пережили війни, втрату близьких або стали свідками насильства.
- **Фінансова підтримка** для стартапів та малого бізнесу, які будуть створюватися жінками.
- **Розвиток галузей**, які можуть створити робочі місця для жінок: індустрія догляду за дітьми, психотерапевтична допомога, допомога в соціальній адаптації.

«Програми економічної підтримки жінок, які постраждали від війни, є необхідними для відновлення миру, стабільності та інклюзивного розвитку країни»[57].

Україна сьогодні переживає момент, коли взаємозв'язок між досліджуваними поняттями прослідковується дуже чітко. Війна вплинула на руйнацію, або послаблення більшості галузей економіки, соціальні зв'язки, народжуваності і смертності. Однак саме під час подібних процесів виникає ідеальний момент для появи нового соціального контракту між державою та громадянами, коли головна інвестиція держави направлена на громадян, на добробут та гідне життя. Україна повинна втілювати гендерно чутливі політики, які не лише забезпечують гендерну рівність, але й враховують особливі умови, в яких знаходяться жінки під

час війни. Важливо створювати умови для їхньої повноцінної участі в відновленні країни, надаючи їм рівні можливості для розвитку в роботі, кар'єрі та суспільстві. Однією з ключових вимог для покращення ситуації є підтримка гендерної рівності в оплаті праці, а також створення умов для підтримки материнства та родин на всіх етапах життя.

2.4. Цифрова демографія: актуальність та використання

На сьогоднішній день ми вже не уявляємо свого життя без електронних сервісів, додатків, швидкості отримання інформації та її доступності, практично кожне питання, будь-яку статистику, будь-яку цифру, що нас цікавить ми можемо знайти з легкістю. Цифрова інфраструктура держави є “комплексом стаціонарного та мобільного обладнання, інструментів, систем, мереж та систем їх забезпечення, які дозволяють вилучати, створювати, зберігати, розповсюджувати та використовувати інформаційні ресурси, необхідні для функціонування інформаційного суспільства. Стійке функціонування інформаційної інфраструктури забезпечує організоване, професійне та ефективне функціонування суспільства”[58].

Виходить, що життя громадян частково залежить і від того, як в країні функціонує цифрова інфраструктура, чи має це зв'язок з демографією країни, давайте розглянемо це питання. Демографія та цифровізація утворили у поєднанні цифрову або електронну демократію, її виникнення було неминучим та логічним продовженням розвитку технологій та викликів. Як простіше оновлювати демографічні дані, показники, аналізувати їх: вручну, чи за допомогою сучасних технологій? Швидкість і якість цифрових технологій дає можливість збирати дані, як з соціальних мереж, так і з пошукових систем, як з

онлайн-опитувань, так і з історії ваших покупок, ми можемо навіть не здогадуватись, як електронні системи вже отримали необхідну інформацію.

В світі активно розробляються та застосовуються новітні підходи для збору та аналізу даних, традиційні методи та доступні методи збору демографічної інформації поступово замінюються більш швидкими, новітніми та ефективними інструментами. Розглянемо на прикладі використання Big Data для аналізу демографії.

Сучасні технології дозволяють обробляти величезні обсяги даних — від мобільних електронних додатків, наприклад Дія в Україні, а також обробка даних соціальних мереж і навіть ваші запити в Гугл. Такі технології дають можливість отримувати точну та своєчасну інформацію про зміну у різних соціальних процесах, це може бути, як і відслідковування міграційних потоків так і відслідковування запитів людей, щодо їх потреб, відповідно до пошуку в інтернеті. Одним з найбільших досягнень нашого цифровізованого розвитку є онлайн сервіси, створені для автоматичного збору статистичних даних, де всі інші процеси, такі, як реєстрація документів стали доступні та прості у використанні, що значно спрощує використання та доступ до них. Такі сервіси в основному працюють в таких напрямках:

- моніторинг демографічних зміни в реальному часі, використовуючи дані різних, які вікових, так і соціальних груп.
- збір даних з онлайн платформ, що наріз є дуже актуальним, з цього можна взяти інформацію про склад сім'ї, про їх потреби, про місце проживання громадян, про їх запити, проблеми та потреби.
- використання штучного інтелекту для вирахування демографічних тенденцій, для прогнозування ситуації

Створення прогнозів щодо міграційних тенденцій, народжуваності та смертності на основі даних з відкритих джерел, а також аналіз демографічних хвиль, дуже актуально в період соціальних змін, чи викликів, таких як війна.

Новітні аналітичні платформи та додатки дають дослідникам змогу проводити аналіз соціальних настроїв населення. «Настрій соціальний — домінантна форма реально функціонуючої суспільної свідомості та поведінки, що відображає рівень, тривалість і ступінь емоційно-раціонального сприйняття індивідом, групою соціальною, населенням, різними організаціями й інститутами соціальних установок, цілей та інтересів, що формуються під впливом реальних економічних, політичних, духовних процесів і потенційно реалізовані (або не реалізовані) в практичній діяльності»[59].

Це дозволяє урядам і організаціям:

- виявити тенденції у ставленні громадян до певних соціальних програм чи заходів
- передбачити зміни у потребах населення
- відрегулювати політику держави та державні програми відповідно до потреб населення

«Завдяки сучасним аналітичним платформам, можна не лише моніторити поточні тенденції, але й розробляти прогнози, що дозволяють оперативно реагувати на зміни в соціальних структурах. Це дозволяє країнам ефективно управляти ресурсами та створювати прогнози для соціальних реформ»[60]. Важливим елементом є те, що в такий спосіб держава має можливість підвищити ефективність демографічної політики завдяки цифровим інструментам. Влада може проводити аналіз демографічних даних у реальному часі та швидко реагувати на зміни.

«Державні органи, які використовують інструменти цифрової демографії, здатні ефективно оцінювати фінансові потреби громадян на різних етапах їхнього життєвого циклу, що дає змогу приймати більш обґрунтовані рішення для реформування соціальних та економічних структур країни»[61]. Розглянемо, наскільки наша країна змогла розвинути свою систему цифрового отримання даних та наскільки це є дієвим способом? Однією із важливих відзнак, що ми досягли за останні роки, це те, що Україна посіла 5-те місце у світі за індексом онлайн-послуг, а саме за версією Online Services Index, відбувся значний стрибок з 102-го місця ще у 2018-му році[62]. Як стверджують українські медіа ресурси, у 2024 році Україна посіла 5-те місце в світі серед 193 країн за показником OSI[63]. Це показник - це одна зі складових важливого для країн, які розвиваються - EGDI, який бере до уваги онлайн-послуги, телекомунікаційну інфраструктуру та людський капітал [64]. Для порівняння, ще 2018 Україна Була на 102-му місці[65].

Українське Міністерство цифрової трансформації України обґрунтовує це тим, що в доволі короткий термін були розроблені цифрові сервіси, мобільний додаток Дія, всі документи ми можемо знайти також в електронному форматі на сервісах, громадян країни почали активно долучати до цифрових платформ, електронні документи стали прирівнюватись до паперових. Відповідно до того, що в нашій країні діджиталізація добре розвинена, вона може збирати достовірні, як якісні, так і кількісні про міграційні процеси, міграційні потоки, про внутрішньо переміщених осіб, відслідковувати появу нових соціальних категорій, контролювати народжуваність і смертність і вчасно реагувати на негативні показники. Традиційні методи обробки можуть губити та не настільки оперативно реагувати на найменші зміни, в той час, як сучасні електронні реєстри дозволяють спеціалістам моніторити тенденції, які раніше були не

так очевидні. Як вже стало очевидно, що цифрова демографія - це не лише рахування людей, вона також включає інструменти, які дозволяють нам відстежувати, як люди змінюються з часом, розуміти їхні дії, передбачати економічні та соціальні тенденції, і робити розумні рішення для управління і контролю демографічної ситуації та соціальних настроїв.

«Цифрова трансформація в Україні стала безперечним трендом останніх років. Інформаційні системи, що використовуються в державних установах, забезпечують значно більшу швидкість збору та обробки даних, дозволяючи не тільки ефективно управляти ресурсами, але й забезпечувати точний аналіз соціальних процесів, таких як демографічні зміни, внутрішня міграція та потреби населення у соціальних послугах»[67]. Чим якісніше і розвинутіше цифрові технології, тим простіше за допомогою розумних алгоритмів та обчислювальних машин збирати інформацію та робити на її основі прогнози — як із розвитку демографічних тенденцій, так і з аналізу потреб у соціальних послугах, які варто реалізувати на місцевому рівні чи державному рівнях.

Державні органи можуть точніше оцінювати фінансові потреби громадян на різних етапах їхнього життєвого циклу, швидко реагуючи на зміни в структурі населення, рівнях міграції чи вікових структурах. Це пов'язано з необхідністю адаптації до змінних реалій, таких як посилення тенденцій старіння населення або збільшення кількості молодих сімей, які потребують спеціальної соціальної підтримки та освітніх програм.

Розглянемо найбільші сервіси України, які мають відношення до демографії:

- Дія- сервіс, яким користується понад 23 мільйони громадян, десятки державних послуг об'єднані в одному сервісі, який збирає автоматично демографічні дані, такі як адресація, реєстрація у демографічному реєстрі, без жодного фізичного

звернення до установи. Це дозволяє поліпшити точність та швидкість опрацювання даних та паперову бюрократію.

- Держстат- один з основних ресурсів, який збирає та аналізує статистичні дані про населення країни. На порталі є доступ до банку даних, сховища, де знаходяться демографічні показники — кількість населення, вікова та статева структура, показники народжуваності та смертності. Де, на мою думку, головною перевагою є надання відкритих даних в різних форматах. Проте деякі процеси демографії неможливо включити в реєстрацію on-line, хоча дані є відкритими, наприклад внутрішня міграція населення або переміщення населення через війну.
- My.gov.ua - сервіс державних послуг для громадян, чим корисним він може бути в демографічному питанні? На порталі є можливість отримання послуг, що пов'язані із реєстрацією місця проживання, сімейним станом, шлюбами, розлученнями, народженням дітей, змінами цих даних.

Відповідно до аналізу, цифрові сервіси - це не тільки інструменти, створені для зручності у використанні для громадян, вони також являються одним із найефективніших засобів для держави у процесі відстеження демографічних змін країни.

Вже зараз Україна зробила потужний крок до формування цифрової держави, де кожен показник починаючи від народжуваності до міграції можна побачити не в паперовому звіті, а у відкритій базі даних. У поєднанні з розвиненими аналітичними технологіями це можливість створення «розумної демографічної політики», яка ґрунтується не на здогадках, а на достовірних даних.

РОЗДІЛ 3. СЦЕНАРІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ: ПРОГНОЗИ І СТРАТЕГІЇ

В одній із своїх праць Девід Е. Блум, який є експертом у галузі економіки та демографії, професор Гарвардського університету, що демографія — це вивчення життя, смерті і всього, що між ними, і демографічні показники можуть бути потужним рушієм темпу та процесу економічного розвитку[67].

Відповідно до проведеного дослідження ми можемо сказати , що демографічний потенціал - це один з основних ресурсів будь-якої країни, особливо в умовах, коли ми маємо не тільки думати про теперішнє, а й про майбутнє, формувати стратегії, які б могли відновлювати нашу демографію, а не заганяти її в стан, коли відновлення буде вкрай важке, що ми бачимо вже навіть зараз. Демографія України, як і будь-якої країни світ є ключовим чинником в процесі розвитку країни та її адаптації до глобальних викликів, в нашому випадку - це війна. Початок повномасштабного вторгнення вніс свої корективи в демографічну структуру країни, але, якщо дивитись глобально, то це можливість змінити політику країни, відновити людський потенціал, використовуючи в цьому процесі допомогу наших партнерів, яка надається систематично. Живучи та адаптуюсь до таких нових реалій , виникає питання: а яким буде майбутнє демографії України, чи прийде момент виходу з демографічної кризи і які можна використовувати засоби для відновлення країни?

Цей розділ буде присвячено декільком основним аспектам відновлення демографії України, а саме: прогнози демографічної ситуації до 2035 року, питання реєміграції в євроінтеграційному процесі та концепцію сталого демографічного розвитку як основу для довготривалого відновлення України. Розглядаючи демографію важливо звернути увагу на

прогнозування, що є важливим інструментом оцінки тенденцій, таких як народжуваність, зміни в трудовому потенціалі, міграційні потоки і старіння населення.

Демографічні прогнози - це не передбачення, це більше припущення та сформовані з цих сценарії можливого розвитку подій, ніколи не можливо спрогнозувати ситуацію навіть на 80%, адже ми не можемо знати, як точно будуть розгортатись ситуація в країні, все залежить від багатьох чинників [68].

В Україні важче зробити демографічні прогнози, з багатьох причин, починаючи з впливу війни на абсолютно всі процеси, як соціальні, політичні, так і економічні та демографічні, вплив міграційних потоків, відсутність чіткої стратегії держави, неоднорідність населення, а також якість та неповнота та доступність до обмеженої кількості статистичних даних. Це не тільки ускладнює процес прогнозування, а й робить його фактично неможливим. Для України важливо створити стабільний демографічний план, який бере до уваги навколишнє середовище, суспільство, економіку, що важливо для відновлення демографічного розвитку населення, план полягає не лише у вирішенні проблеми народжуваності та підтримки сім'ї, але й у створенні умов для довгострокового розвитку людського потенціалу шляхом підтримки здоров'я, соціальної інтеграції. Ця концепція повинна бути основою для розвитку нової соціальної політики, яка допоможе зберегти та поліпшити розвиток людського капіталу в Україні в умовах глобалізації та внутрішніх проблемам.

«Політика держави має бути спрямована на створення умов для гідного життя українців в Україні: покращення соціального та майнового становища, подолання корупції. Адже все це впливає на бажання людей жити та народжувати дітей в Україні.» — Вадим Зукін, людина, яка щоденно зустрічається з демографією, а саме з народженням дітей в

заснованому ним пологовому, який став єдиним медичним закладом в світі, який проходить акредитації з безпеки лікарень під час активних бойових дій на території країни.

Велика перешкода України полягає не в тому, щоб чітко вирішити питання, пов'язані з населенням, важко спрогнозувати, як виглядатиме статистика нашого населення у майбутньому без чіткого національного плану щодо сімейної політики, народжуваності, міграції та реабілітації. Україна повинна створити довгостроковий план, який охоплюватиме як збільшення народжуваності за допомогою допоміжної політики та адаптації до соціальних та економічних змін. Державна політика повинна зосередитися на встановленні стабільних економічних та соціальних умов, які б допомогли українцям процвітати, даючи їм розвиватись та бачити своє майбутнє в Україні[69].

Демографічні прогнози є ключовим фактором для формування державної політики та стратегічного планування урядів можуть прогнозувати майбутні зміни у популяції та демографічних рівнях, що є ключовим фактором ефективного управління ресурсами, соціального прогресу, економічного зростання. Демографічні прогнози та освітній прогрес - дуже корисні вирішення таких великих проблем, як планування суспільства та економіки, пристосування до змін на ринку праці, організація охорони здоров'я, соціальні програми, і з'ясувати тенденції міграції Ці фактори є ключовими для управління пенсійними системами і соціальної допомоги плавна, Дає нам час для адаптації до змін у віці населення і рух Демографічних прогнозів є ключовим для стратегічного планування країни, тому що вони допомагають нам передбачати майбутні проблеми і змінювати нашу політику, щоб підтримувати стабільність та стабільність речей.

Ця частина моєї роботи допоможе зануриться у три ключових ситуації для демографічного відродження України, як-от прогнози на 2035

рік, реінтеграція пов'язана з тим, щоб приєднатися до Євросоюзу, стабільне зростання населення. Це дасть нам чітку картину того, де ми знаходимось зараз, і планів, які ми повинні укласти, щоб країна процвітала на дорозі. Цей розділ - це формування нової демографічної політики України. Відповідно до сказаного, розробка чіткої і ефективної демографічної стратегії для України - це не просто частина роботи уряду, дослідників чи науковців в цій сфері, це - нагальна потреба сьогодення. Сталий демографічний розвиток країни стане можливим лише за умови комплексного підходу до соціальної та економічної політики, що включатиме реальні механізми для підтримки сімей, розвиток людського капіталу, адаптацію до глобальних змін і стимулювання реєміграції.

В даному розділі також варто зосередитись на важливих аспектах, які допоможуть розібратись у питаннях прогнозування демографічної ситуації та розробці державних стратегій, необхідно розглянути інноваційні стратегії та підходи, нові теоретичні та практичні концепції, які можуть допомогти Україні відновити свої демографічні показники в умовах глобальних викликів та війни.

Прогноз демографічної ситуації на найближчі роки є важливим елементом стратегічного планування для держави. У випадку України, яка переживає складний період війни та значних змін у соціальній і економічній структурах, прогнозування демографічних змін вимагає використання нових методів і підходів. Одним з таких підходів є інтеграція аналітичних платформ на основі великих даних та штучного інтелекту для більш точного прогнозування демографічних тенденцій. «Застосування великих даних та штучного інтелекту в демографії дозволяє не лише прогнозувати зміну чисельності населення, але й передбачати зміни в соціальній структурі, що є необхідним для державного планування та розвитку»[70].

Використовуючи додатки, штучний інтелект платформи для збору

даних та інструменти для аналізу великих даних, можна зібрати точну інформацію про міграційні потоки, народжуваність, міжнародні та внутрішні переміщення осіб. Це дозволяє проводити реальний моніторинг демографічних змін і дозволяє вчасно реагувати на виклики, зокрема для адаптації соціальних програм та політики держави.

3.1. Прогноз демографічної ситуації України до 2035 року

В даному підрозділі я планую зосередитись на основному питанні: чи можливо спрогнозувати демографічну ситуацію в країні, враховуючи сьогоденні обставини та досвід країн ЄС? Якщо брати загально, то спрогнозувати демографічну ситуацію в країні можливо, більшість країн створюють довгострокові та короткострокові демографічні прогнози, ці прогнози використовуються не тільки для дослідження демографії, а й для розробки політики країни, освіти, програм соцзахисту, інших соціальних програм. Для дослідження та прогнозування демографічної ситуації часто використовують метод когортних компонентів, в якому використовуються компоненти демографічних змін для прогнозування зростання населення. Цей метод прогнозує зміни населення за віковими групами, а також за іншими демографічними характеристиками, такими як стать та етнічна приналежність. «Прогнози чисельності населення є надважливими інструментами для оцінювання майбутніх демографічних тенденцій. Вони використовують поточні дані про народжуваність, смертність і міграцію для прогнозування розміру населення та його характеристик...» [71].

Когортні дослідження є одним із найпоширеніших та найефективніших підходів для прогнозування чисельності населення. Основа цього методу - дослідження основних компонентів: народжуваність, смертність та міграція. Кожен з цих компонентів може бути розрахований окремо для різних груп населення, власне, звідки і

походить назва методу, ці когорти-групи розподілені на спільні характеристики, такі як вік, стать або інші демографічні ознаки.

Кожна вікова, або соціальна група отримує свій набір цих характеристик, що надає можливість робити точні передбачення для різних груп населення, а не для всього населення загалом. Цей підхід дозволяє робити широкомасштабні прогнози, а також визначати зміни в конкретних групах, що є вирішальними для створення соціальних ініціатив та державної політики. Цей підхід використовують в світі масштабні організації, такі, як ООН, Світовий банк, в Україні він використовується в роботі Державної служби статистики України. Вивчаючи когорти ми можемо виділити особливі групи людей, які мають спільні ознаки та пережили схожі обставини в певний проміжок часу, це може бути, як ціле покоління, або люди одного віку, які в певний проміжок часу пережили схожі обставини. В нашій країні використовуються класичні підходи при когортному методі прогнозування: поперечний та поздовжній. Поперечний аналіз вивчає демографічні процеси за один поточний рік, припускаючи, що інтенсивність процесів залишатиметься сталою для можливості створення гіпотетичної генерації. Поздовжній аналіз в свою чергу досліджує реальні покоління, аналізуючи зміни демографічних подій протягом певного проміжку часу.

Використовуючи сучасні методи та метод когортного аналізу ми можемо також звернутися до досліджень та даних міжнародних організацій, ООН, Світовий банк та Європейська комісія, які займаються збором даних про демографічні зміни та використовуючи новітні технології створюють прогнози щодо змін чисельності населення в країнах, що розвиваються, якою є Україна. Наприклад, United Nations Population Division регулярно публікує звіти щодо демографічних прогнозів на 30 років уперед, що є цікавим в контексті мого дослідження,

їх дослідження ґрунтуються на прогнозах народжуваності, смертності та міграції, які і більшість прогнозувань в сфері демографічних досліджень. Чому спрогнозувати демографічні зміни в Україні на 10-15 років вперед значно складніше, без доступу до окремих джерел це виявляється навіть неможливим. На це впливає декілька основних факторів:

- Війна та міграція населення з цієї ж причини. Наразі відбувається відтік населення, який спостерігається з початку повномасштабного вторгнення та періодично активізується за певних умов, наприклад, підписання нових законів, наприклад, щодо мобілізації, або загострення ситуації на фронті. Більша частина людей, що виїжджає - це люди працездатного віку, що однозначно має великий вплив на демографічну ситуацію, а також на ринок праці та соціальні програми.
- Наступна масштабна проблема - це відсутність актуального перепису населення. Це не тільки обмежує точність прогнозів, але й ускладнює побудову моделей та планів можливого розгортання подій, наразі реєстри закриті, точної кількості населення, а також смертності та народжуваності ми не можемо знати, це відбувається і з міркувань безпеки, і з питань неможливості наразі отримати точні дані.
- І третя проблема - це міграція, але вже в контексті того, чи повернуться люди назад в країну та внутрішньо переміщені особи, які перемістились в середині країни. Прогнози про те, скільки людей повернеться після війни або скільки залишаться за кордоном, також є невизначеними, що додає труднощі в створенні точних моделей для коротко- та середньострокових періодів.

Це елементарні причини, ми навіть не будемо заглиблюватись в інші, більш складні питання, які могли б нам допомогти спрогнозувати демографічну ситуацію в країні, буд-які прогнози, які можуть бути створені, навіть спеціалістами, вони будуть умовні. Як стверджують фахівці Світового банку, «демографічне прогнозування в умовах кризи повинно спиратися не лише на офіційні показники, а й на вторинні джерела, такі як мобільність населення, доступ до цифрових послуг та ринок праці»[72].

Враховуючи наявні і доступні показники Інститут демографії України працює над розробкою сценаріїв розвитку подій в Україні, відповідно до даних, які вони публікують, навіть, якщо впродовж наступних 10 років війна закінчиться для демографії ми не зможемо сформувати такий сценарій, який міг би називатись “позитивним”.

Порівняємо деякі демографічні дані, що можуть бути корисними для аналізу.

Дані, що знаходяться у відкритому доступі про народжуваність показують, що в Україні спостерігається спад: від $\approx 7,6$ ‰ в 2020 році до $\approx 5,63$ ‰ в 2023 році.

Смертність в свою чергу залишається на високому рівні ≈ 14 – 15 ‰ навіть при умовному зниженні до $\approx 13,13$ ‰ у 2023 році.

Такі дані за останні роки показують нам природне скорочення населення, яке продовжує набирати обертів, навіть за умови, що дані ми використовуємо ще до початку повномасштабного вторгнення.

Дослідники прогнозують можливість зменшення населення на 15-20%, уявіть, від тієї цифри, що ми маємо зараз ми можемо втратити таку кількість населення, зважаючи, що це один з кращих варіантів розгортання подій, якщо закінчиться війна, важко уявити, що буде в іншому випадку.

Як висловились академік Елла Лібанова, директорка Інституту демографії: «Я не бачила ще жодного довгострокового демографічного прогнозу, який би реалізувався. 5–10–15 років — це максимум для прогнозів. І то, не під

час війни!» Лібанова Е. М. «Є люди, які вважають, що їх кинули»[73]. Спробуємо сформулювати можливі сценарії для демографічної ситуації в Україні:

Першим розглянемо найбільш позитивний сценарій, який ми можемо уявити і спрогнозувати. Для реалізації такого сценарію основною умовою є завершення активної фази війни впродовж наступного року, що могло б впливати на повернення емігрантів та зменшення кількості людей, які виїждять, хоча б з регіонів, які віддалені від фронту. За умови, що держава продовжуватиме програми підтримки населення, то ми можемо розраховувати на поступовий приріст населення ближче до 2040 року, для України за нинішніх обставин повноцінне демографічне відновлення та стабілізація може зайняти не менше ніж 10-20 років, а за песимістичним сценарієм — декілька десятиліть.

За песимістичним сценарієм ми можемо брати розгортання ситуація прямо протилежно, затяжна війна впливає абсолютно на всі соціальні, економічні, демографічні аспекти, ми не можемо реалізувати наразі політику так, щоб стабілізувати демографічну ситуацію, не говорячи вже про вихід з демографічної кризи. Якщо війна продовжується ще на роки, то, на жаль, ми не можемо розраховувати на більше ніж на 30 мл українців.

Підсумовуючи, можна зауважити, що прогнозування демографічної ситуації України на найближчі 10, 15 років - неймовірно складне завдання, оскільки ми живемо в умовах багаторівневої невизначеності. Прогнози в таких умовах дуже не точні, схожі на передбачення але вони відіграють важливу роль у формуванні стратегії демографічного відновлення. Навіть за найсприятливіших сценаріїв відновлення чисельності населення може зайняти не менше двох десятиліть, а це означає, що воно потребує цілеспрямованої державної політики, нова модель демографічної стабільності, яку можна розглядати лише як реальне відновлення нації, залежатиме не лише від природного приросту, а й насамперед від

повернення людей, які виїхали, створення умов для їхньої реалізації на батьківщині та підвищення якості життя.

3.2. Реєміграція як складова євроінтеграційного процесу

Кожна країна, яка прямує до членства в ЄС має відповідати певним критеріям, які включають в себе дотримання норм верховенства права, демократії, захисту прав людини, стабільність інститутів, ринкова економіка. Це базові вимоги, яких має дотримуватись кожна країна-член ЄС, питання демографії не прописано офіційно, але є певні посилання з яких випливає важливість цього питання. Європейський Союз відслідковує на постійній основі міграційні та демографічні процеси через Eurostat, про це говорять нам також і публікації «Migration and asylum in Europe – 2024 edition», де показано, як зміни потоків міграції впливають на населення країн[74].

Важливі питання, які піднімаються та включені в політику ЄС - демографічна стабільність, збереження людського капіталу, працюючого населення і здатність країн забезпечувати гідний рівень життя - це неформальні, але важливі аспекти для функціонування країни в структурі ЄС. Виходячи з цього можна стверджувати, що кожна країна, що прагне стати частиною ЄС не повинна втрачати людський капітал швидше, ніж вона здатна його відновити, ми вже говорили про важливість людського капіталу, але для одних країн - це є базовою вимогою, а для інших, таких, як Україна - це демографічний виклик. Це не тільки питання, що потребує негайного вирішення, це вимога, дотримання якої може надати нам шанс для європейської інтеграції, адже мільйони українців емігрували в Європу після повномасштабного вторгнення і лише частина з них повернулась, чи планує повернутись назад, це і є ключовий виклик для України, не тільки, як утримати громадян і не втрачати їх, а й як їх повернути в країну. “Реєміграція» — це повернення емігранта у країну початкового проживання, тобто зворотна еміграція” [75]. Простими словами - це

повернення громадян додому, але ми не можемо спростити цей процес в реальному житті, дослідники цього поняття стверджують, що повертаються люди не в ті країни, які закликають, а в ті, які створюють умови, кращі або на рівні тих, що люди мали за кордоном. За визначенням Європейської комісії у звіті "Migration and Demography in Europe 2024", то повернення мігрантів можливе лише тоді, коли держава створює середовище не просто безпечне, а конкурентоспроможне для життя, роботи, навчання та підприємництва.

Чи можемо ми винести корисні уроки, навіть з негативного явища такого, як виїзд громадян, однозначно так, адже працюючи над питанням реєміграції ми звертаємо увагу на дрібні, але не менш важливі питання, які в якомусь моменті можуть стати ключовими, наприклад:

- чи реально у післявоєнний період відновити людський капітал?
- чи можливо для України створити умови праці для громадян, які б відповідали європейським стандартам, чи хоча б були наближені до них?
- чи зможемо ми побороти демографічну кризу найближчими роками?
- чи зможемо ми відповідати за безпеку громадян?
- чи гарантуємо ми гідний рівень життя для українців?

Дані пункти формують основу реєміграційної політики держави, яка є важливою складовою євроінтеграційного курсу України. Якщо розглядати це питання з боку громадянки країни, то питання повернення людей із закордону - це питання довіри людей своїй владі, державі, політиці. Європейський Союз завжди розглядав людський капітал як один із базових ресурсів сталого розвитку. У звіті European Parliament "EU Talent Mobility Report 2024" підкреслено: «Країна, що втрачає активне населення, втрачає

свою економічну маневреність, інноваційний потенціал і спроможність адаптуватися до стандартів європейського ринку»[76].

Ця теза актуальна для України, як ніколи, адже ми яка сьогодні боремося не лише за свої території, а й за майбутнє свого демографічного та економічного розвитку. На даному етапі важливо використовувати досвід держав, що вже проходили через масштабні міграційні хвилі, які ми вже зазначали, “Polish Return Programme Evaluation” в одному із досліджень демографічної політики наголошує: «Повернення відбувається тоді, коли людина бачить у своїй країні не лише патріотичний обов’язок, а й раціональний сенс — перспективу кар’єри, житла, соціальної стабільності»[77].

Навряд чи сьогодні патріотизм відіграє ключову роль у поверненні в Україну, він нікуди не дівся, але його рівень значно знизився в порівнянні з 2022 роком, коли в Україну повертаються чоловіку, щоб доєднатись до лав ЗСУ, наразі вже більшу роль відіграє питання перспектив в країні, чи зможуть українців жити в безпеці, чи зможуть вони знайти роботу, чи зможуть вони побудувати родину, це все впирається у питання довіри до інституцій. За даними UNDP Ukraine, “Human Security and Human Rights Assessment 2023”, «готовність українців повернутися з-за кордону прямо корелює з рівнем довіри до державних інституцій, включно з системою правосуддя, соціального захисту та місцевого врядування»[78].

Таким чином, на рівні з питанням демографічної кризи і міграції постає питання рееміграції, вона стає стратегічним виміром євроінтеграційної політики України та способом зберегти та накопичити цінний людський капітал. Її успіх залежатиме від здатності держави створити конкурентні умови для життя, роботи й розвитку — ті самі умови, які визначаються в європейських політиках та аналітичних документах.

3.3 Концепція сталого демографічного розвитку

Фінальну частину своєї роботи я присвячую саме концепції сталого демографічного розвитку, адже можливо саме це зможе дати поясненн як Україна може вийти з демографічної кризи на негативних демографічних процесів до моделі стабільного розвитку, яка б відповідала європейським підходам. Тобто: не просто збільшити кількість населення, а підвищити якість життя, здоров'я, тривалість життя, міграційний баланс, економічну активність.

Розглянемо конкретно саму концепцію та її ідею. В моєму розумінні сталий демографічний розвиток - це процес відтворення населення, що забезпечує чисельність, вікову структуру та якість життя населення, коли формується баланс між демографічними процесами та суспільно та економічними можливостями. Це не тільки процес, а ще і результат, а саме, вихід з демографічної кризи. В Україні на державному рівні затверджена стратегія демографічного розвитку країни до 2040 року . “Стратегія передбачає пошук швидких рішень для адаптації до демографічних викликів з метою набуття демографічної стійкості - здатності населення адаптуватися до демографічних змін і викликів із збереженням при цьому стабільності, життєздатності та ідентичності суспільства; можливістю збереження демографічного потенціалу під впливом негативних демографічних тенденцій”[79]. Більшість стратегій сталого розвитку формуються на таких основних принципах:

- приділення уваги довгостроковому зростанні людського капіталу, а не лише чисельності населення
- увага на здоров'ї, освіті, зайнятості населення
- збалансованість вікової структури
- стабільність міграційного балансу
- гендерна рівність

Сталий демографічний розвиток нашої країни неможливий без комплексного підходу та змін державної політики, яка була б направлена на зміцнення людського капіталу. На сьогоднішній день, коли країна одночасно бореться з ворогом і переживає наслідки війни, масштабну еміграцію та різке старіння населення, демографічна політика має базуватись на системному баченні та довгострокових стратегіях, концепція до 2040 року є прикладом такої стратегії. Основу сталого демографічного розвитку формують різні важливі елементи, розглянемо кожен з них. Перш за все увага має бути приділена підвищенню рівня народжуваності, як показує практика та реальність нашої країни, фінансові виплати, пільги дають свій ефект та результат, але він є короткостроковим і не працює на перспективу, OECD наголошує: «Фінансова допомога без реформ у сфері послуг для сімей має короткотерміновий ефект і не змінює демографічні тренди»[80]. Грошова допомога може бути лише частиною загальної стратегії, але не її основою, для України це означає перехід від “виплатної моделі” до моделі соціальної інфраструктури, у якій народження дітей не погіршує соціальний та матеріальний, фінансовий стан родини. Окрім того, що у нас низький рівень народжуваності, ми ще й стикнулись з проблемою високої смертності та низького рівня тривалості життя населення, що приблизно на 10 років нижча, ніж в країнах ЄС, стійкість держави залежить і від здоров’я населення, тому Україна повинна інвестувати в сучасну медичну інфраструктуру, доступність до лікування та профілактики, якісних медичних послуг у державних закладах, а не тільки в приватних, які недоступні для великої кількості населення, в програми психічного здоров’я та головне в підтримку ветеранів та їхніх родин. Сучасна сімейна політика є ключем до сталого демографічного росту. Вона повинна включати у себе підтримку молодих сімей, доступне житло, однакову частку батьківських обов'язків, справедливий доступ як до громадських, так і приватних садочків, що могло б бути одним із кроків

до наближення в ЄС. Всі ці проблеми в сукупності створюють ситуацію неконтрольованої міграції, у звіті Єврокомісії вказано: «Повернення мігрантів можливе лише тоді, коли держава створює середовище не просто безпечне, а конкурентоспроможне для життя, роботи та підприємництва»[81].

В період війни вирішити питання міграції повністю практично неможливо, але ми можемо впливати на це хоча б у вирішенні питань відбудові житла та інфраструктури, створенні нових робочих місць з конкурентною заробітною платою, розвитку можливостей для кар'єрного росту, створення можливостей для молоді, реформи освіти, щоб діти українців не втрачали якість навчання, повернувшись додому.

Питання стабільності міграційного балансу, адже наразі еміграція - це найболючіше демографічне питання, коли люди їдуть не тільки в пошуках кращої країни для життя, а коли вони вимушені покинути рідну країну через безпекову ситуацію. Наша увага має бути зосереджена не тільки на очікуванні повернення мігрантів, а й на активному створенні умов для їхнього повернення та інтеграції назад в українське суспільство. Ми можемо навіть в умовах війни частково працювати над вирішенням даного питання, шляхом відбудови та модернізації житлової та соціальної інфраструктури, наскільки це можливо, адже саме це дозволить зменшити міграційний відтік, сприятиме зростанню довіри до держави, адже люди бачитимуть хоча б якісь способи для забезпечення гідних умов життя громадян. Складно говорити, чи можливо та чи потрібно виділяти кошти з держбюджету на будівництво житла, але програми по наданню житла сім'ям, які втратили його мають існувати не лише на папері, вони мають діяти і не за рахунок волонтерів, а за рахунок держави та партнерів, це мають бути проекти по забезпеченню доступу до фінансування для сімей, що хочуть придбати житло, а також створення умов для розвитку малих та середніх

підприємств, які забезпечуватимуть робочі місця та економічну активність. Стабільність міграційного балансу - це важливий компонент сталого демографічного розвитку, оскільки вона впливає на чисельність та вікову структуру населення, економічну активність і соціальну стабільність країни. Високий рівень еміграції призводить до невідворотніх проблем, які потім вирішити значно складніше, це і дефіцит робочої сили, і старіння населення, і втрата розумового потенціалу. Але, якщо це збалансована міграція, то вона дозволяє компенсувати ці проблеми, залучаючи молодих та кваліфікованих кадрів, що сприяє економічному зростанню та покращенню соціальних умов, що працює на перспективу країни.

Якщо держава буде здатна успішно реалізувати стратегію та реалізувати концепцію сталого демографічного розвитку, а також залучити в цей процес громадянське суспільство, бізнес та міжнародних партнерів, ми можемо зрушити з мертвої точки. Враховуючи виклики, які стоять перед Цей процес не може бути обмежений лише моментальними ініціативами або грошовими виплатами, а має включати комплексні заходи, які будуть орієнтовані на перспективу. Інвестиції у людський капітал, створення можливостей для професійного розвитку, підтримка освіти, здоров'я та соціальних ініціатив — це не лише шляхи подолання демографічної кризи, але й основа для побудови демократичної держави, яка буде готова до будь-яких викликів у майбутньому. І саме від здатності країни адаптувати стратегію до умов післявоєнного відновлення, орієнтуватися на потреби своїх громадян та взаємодіяти з міжнародними партнерами, залежить її здатність забезпечити сталий розвиток та стабільність.

У висновку зазначу, що лише комплексний підхід до вирішення проблем, пов'язаних з демографічними викликами, дозволить Україні забезпечити стабільний розвиток на довгострокову перспективу, що наразі нам є вкрай необхідним. Сталий розвиток - це питання, що включає багато

деталей і не обмежується лише збільшенням кількості населення, а передбачає підвищення якості життя, збереження здоров'я, підтримку сімейної політики та балансування міграційних потоків. Якщо Україна зможе створити довготривалу стратегію, реалізувати її, це дозволить не лише вийти з демографічної кризи, а й забезпечити економічну стабільність, соціальну рівновагу та високий рівень життя для майбутніх поколінь

ВИСНОВОК

У підсумку до даної роботи та проведеного дослідження можна зробити висновок, що демографічний потенціал України є стратегічно важливим ресурсом та грає ключову роль у забезпеченні стабільного розвитку країни, особливо в умовах війни та в умовах післявоєнного відновлення, про яке ми зауважили також. Україну наразі охопила комплексна демографічна криза, яка почалася ще до 2014 року та загострилася під час повномасштабного вторгнення, а кризові явища, які з'являються під час демографічного колапсу ускладнюють відновлення національного потенціалу.

Війна як фактор, що сприяв поглибленню кризи, не є єдиною причиною, адже частина проблем зародились ще з часів незалежності, але з ними влада намагалась боротись і мала вже якийсь досвід і уявлення, чого не скажеш про ті, які виникли саме з війною, зокрема значна кількість внутрішньо переміщених осіб, руйнування соціальної інфраструктури та важливі соціально-психологічні бар'єри для відтворення населення. В нас виникла ситуація, працездатне населення залишає країну, залишає нас із серйозними проблемами для відновлення людського капіталу та стабільного економічного розвитку. Стало очевидно, що демографічна політика держави повинна зосередити увагу на довгостроковому збереженні та відновленні нашого людського капіталу.

Щоб вирішити досліджувані проблеми, Україна повинна мати план та використовувати досвід Європи, який допоможе у вирішенні питання з молодими сім'ями України, забезпечить працевлаштування жінок, забезпечить житлом та гарантуватиме кожному освіту та медичне обслуговування. Це те, що уряд може розумно планувати та впроваджувати. Після війни це стосується не лише економіки та політики.

Ми також повинні запровадити програми, які можна використовувати для захисту довкілля та допомоги людям у набутті нових навичок. Увагу також було приділено сценаріям відновлення демографічного потенціалу України, а саме прогнозуванню, реєміграції та концепції сталого демографічного розвитку. В результаті дослідження стало зрозумілим, що прогнозування демографічної ситуації в Україні, особливо в умовах війни, є складним і потребує врахування багатьох факторів, таких як військові дії, еміграція, відсутність актуальних статистичних даних і зміни в соціальній та економічній структурах, не зважаючи на це країні необхідно формувати не тільки стратегічні довгострокові прогнози, а й оперативні рішення, які б дозволили адаптувати країну до нових викликів. Власне тому я розглянула не тільки стратегії, які існують на сьогоднішній день, а й шляхи їх вдосконалення.

Очевидно, що демографічний розвиток має бути орієнтований на підвищення якості життя населення, стабільність міграційного балансу та розвиток людського капіталу. Для цього необхідно застосовувати комплексний підхід до державної політики, орієнтуючи її на підтримку сімейної політики, створення умов для реєміграції та інтеграції мігрантів, покращення здоров'я населення, а також забезпечення доступу до освіти та соціальних послуг. У процесі відновлення людського потенціалу особливу увагу треба приділяти не тільки фінансовим виплатам, а й розвитку соціальної інфраструктури, що дозволить полегшити життя родинам і сприятиме поверненню українців до рідної країни.

Таким чином, з огляду на виклики війни та міграційні процеси, Україна повинна прийняти політику, яка орієнтується на довгострокову стратегію демографічного відновлення, інвестуючи в людський капітал і створюючи умови для економічної стабільності. Тільки комплексний підхід, включаючи реформи у сфері соціального захисту, підтримки сімей та

мігрантів, може дозволити Україні подолати демографічну кризу та забезпечити стабільне зростання на кілька десятиліть уперед. Щодо дослідження теми цифрової демографії та її застосування в Україні - це однозначно є актуальним та корисним, оскільки дає змогу оцінити, як новітні технології можуть допомогти державі в управлінні демографічними процесами. У часи війни, міграційних потоків та суспільних трансформацій, використання цифрових технологій, наприклад великих даних, штучного інтелекту та аналітичних платформ, надає змогу суттєво підвищити достовірність і швидкість збору та опрацювання демографічних відомостей. Це дає змогу ухвалювати швидкі та виважені ухвали для адаптації політики до справжніх потреб громади.

Усі розглянуті в дипломній роботі аспекти, що стосуються демографічної політики, суспільних програм та стратегій поновлення демографічного потенціалу України, наголошують на важливості всебічного підходу до подолання демографічних викликів. Україні потрібно запроваджувати не лише фінансові виплати, а й створювати сприятливі умови для розвитку людського капіталу, підтримки родин, залучення молоді та стимулювання народжуваності через розбудовану соціальну інфраструктуру. Також особлива увага має приділятися інтеграції технологій у державне управління та соціальні програми, зокрема за допомогою цифрових платформ для збору та аналізу демографічних даних. Важливим моментом, який ми маємо для себе взяти, це те, що для цього процесу важлива інтеграція міжнародного досвіду та адаптація його до українських умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Слово і Діло. Демографічна ситуація України за період Незалежності [Інфографіка] [Електронний ресурс]. — 21 серп. 2020. — Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/08/21/infografika/suspilstvo/demohrafichna-syt-uacziya-ukrayini-period-nezalezhnosti> (дата звернення: 25.10.2025).
2. Птуха М. В. Демографія : підручник. — Київ : Наукова думка, 2019. — 512 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://library.nlu.edu.ua/pidruk/demography_ptukha.pdf (дата звернення: 25.10.2025).
3. United Nations Population Fund (UNFPA). Демографічні виклики України на тлі повномасштабної війни [Електронний ресурс]. — 2023. — Режим доступу: <https://ukraine.unfpa.org/en/news/demographic-challenges-war> (дата звернення: 25.10.2025).
4. Perelli-Harris B., Brzozowska Z., Gerber T., Kveder A., Mishtal J., Peter T., Sobotka T. Uncertainty and fertility in Ukraine on the eve of Russia's full-scale invasion // Population and Development Review. — 2024. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11387573/> (дата звернення: 25.10.2025).
5. United Nations Population Fund (UNFPA) Ukraine. Демографічний розвиток України: виклики та перспективи [Електронний ресурс]. — 2023. — Режим доступу: <https://ukraine.unfpa.org> (дата звернення: 10.11.2025).
6. Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche (wiiw). Економічні тенденції в країнах Центрально-Східної Європи [Електронний ресурс]. — 2023. — Режим доступу: <https://wiiw.ac.at> (дата звернення: 10.11.2025).
7. Business Perspectives. Тренди в розвитку глобальної економіки: виклики та можливості [Електронний ресурс]. — 2023. — Режим доступу: <https://www.businessperspectives.org> (дата звернення: 12.11.2025).

8. Mezentsev K., Provotar N., Parenjuk V. Economic factors of regional differentiation of young people's unemployment and migration intentions in Ukraine // Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Geographiya. — 2020. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://visnyk-geo.knu.ua/?lang=en&page_id=8026 (дата звернення: 13.11.2025).

9. ТСН.ua. В Україні частині переселенців скасували виплати: кого торкнуться зміни від 1 березня [Електронний ресурс]. — 01 берез. 2024. — Режим доступу: <https://tsn.ua/groshi/v-ukrayini-chastini-pereselenciv-skasuvali-viplati-ko-go-torknutsya-zmini-vid-1-bereznia-2525074.html> (дата звернення: 13.11.2025).

10. Економічна енциклопедія : у 3 т. / за ред. С. В. Мочерного. — Київ : Академія, 2002. — Т. 2. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://leksika.com.ua/encyclopedia/ekonomichna_entsiklopediya (дата звернення: 14.11.2025).

11. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. — 3rd ed. — Chicago : The University of Chicago Press, 1994. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/H/bo3684031.html> (дата звернення: 14.11.2025).

12. Лібанова Е. М. Людський розвиток: національні пріоритети. — Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2021. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://idss.org.ua/arhiv/2021_Lyudsky_rozvytok.pdf (дата звернення: 14.11.2025).

13. Останній Бастіон. Демографічний потенціал України у стані колапсу [Електронний ресурс]. — 15 січ. 2024. — Режим доступу: https://bastion.tv/demografichnij-potencial-ukrayini-u-stani-kolapsu_n60192 (дата звернення: 15.11.2025).
14. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. — 3rd ed. — Chicago : The University of Chicago Press, 1994. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/H/bo3684031.html> (дата звернення: 28.11.2025).
15. Центр Разумкова. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. — Київ : Заповіт, 2018. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://finukr.org.ua/?aid=4938&lang=uk&page_id=774 (дата звернення: 28.11.2025).
16. Life.Pravda. Демографічна ситуація в Україні [Електронний ресурс]. — 24 серп. 2022. — Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/08/24/250154/> (дата звернення: 29.11.2025).
17. World Bank. World Development Report 2020: Human Capital [Електронний ресурс]. — Washington, D.C. : World Bank, 2020. — Режим доступу: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstreams/bd24e4f5-41d8-5bde-a8bf-a0e42581af15/download> (дата звернення: 11.11.2025).
18. Інститут модернізації змісту освіти. STEM-освіта [Електронний ресурс]. — Київ : ІМЗО. — Режим доступу:

<https://imzo.gov.ua/stem-osvita/>

(дата звернення: 25.10.2025).

19. BMC Pregnancy and Childbirth. Article No. 253, Vol. 25

[Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<https://bmcpregnancychildbirth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12884-025-07346-0>

(дата звернення: 25.10.2025).

20. Махомет О. А. Розвиток стартап-екосистеми та її вплив на інноваційну діяльність в Україні [Електронний ресурс]. — 2025. —

Режим доступу:

https://cms.economics-management.e-u.edu.ua/uploads/14_f05baa9862.pdf

(дата звернення: 1.12.2025).

21. Polyvianaia M., Yachnik Y., Fegert J. M., Sitarski E., Stepanova N., Pinchuk I. Mental health of university students twenty months after the beginning of the full-scale Russian–Ukrainian war // BMC Psychiatry. —

2025. — Vol. 25, Art. 236. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<https://link.springer.com/article/10.1186/s12888-025-06654-1>

(дата звернення: 1.11.2025).

22. UNICEF. Peer power: UNICEF study on Ukrainian adolescents' attitudes towards mental health support in Poland [Електронний ресурс].

— 15 лип. 2024. — Режим доступу:

<https://www.unicef.org/eca/press-releases/peer-power-unicef-study-ukrainian-adolescents-attitudes-towards-mental-health-support-in-poland>

(дата звернення: 2.11.2025).

23. Rosina A. Europe's demographic challenge: policies for sustainable generational renewal [Електронний ресурс]. — Brussels : Foundation for European Progressive Studies, 23 Oct. 2024. — Режим доступу:

<https://feps-europe.eu/europes-demographic-challenge-policies-for-sustainable-generational-renewal>

(дата звернення: 20.10.2025).

24. Service-Public.fr. Impôt sur le revenu – Quotient familial d'un couple marié ou rasé [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<https://www.service-public.fr/particuliers/F2705>

(дата звернення: 20.10.2025).

25. Якименко І. Українці у Норвегії: соціальна підтримка та ключові зміни 2025 року [Електронний ресурс]. — 05 жовт. 2025. — Режим доступу:

<https://www.ukrainepuls.com/ukrayinczi-u-norvegiyi-pidtrymka-ta-zminy/>

(дата звернення: 20.10.2025).

26. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Fertility, employment and family policy [Електронний ресурс]. — Paris : OECD Publishing, 2023. — Режим доступу:

https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/09/fertility-employment-and-family-policy_8daa2477/326844f0-en.pdf

(дата звернення: 1.12.2025).

27. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Fertility, employment and family policy [Електронний ресурс]. — Paris : OECD Publishing, 2023. — Режим доступу:

https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/09/fertility-employment-and-family-policy_8daa2477/326844f0-en.pdf

(дата звернення: 1.12.2025).

28. Коваль О. М. Соціальна структура суспільства : лекція № 8 [Електронний ресурс]. — Київ : НККЕП, 2020. — Режим доступу:

<http://nkkep.com/wp-content/uploads/2020/10/P-11-GO-Kov.pdf>

(дата звернення: 20.10.2025).

29. United Nations Development Programme (UNDP) Ukraine. Social Reintegration and Cohesion Framework for Post-War Ukraine [Електронний ресурс]. — 2023. — Режим доступу: <https://www.undp.org> (дата звернення: 21.10.2025).
30. ZMINA. Уряд прогнозує збільшення кількості ветеранів до 5–6 мільйонів після кінця війни [Електронний ресурс]. — 23 груд. 2024. — Режим доступу: <https://zmina.info/news/uryad-prognozuye-zbilshennya-kilkosti-veteraniv-do-5-6-miljoniv-pislya-kinczya-vijny/> (дата звернення: 21.10.2025).
31. Вашенко В. В. Політологія для вчителя [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/13vashenko_politologiya_dlya_vchitelya/162..htm (дата звернення: 22.10.2025).
32. Вікіпедія. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інститут_демографії_та_соціальних_досліджень_імені_М._В._Птухи_НАН_України (дата звернення: 22.10.2025).
33. Україна. Президент України. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану»: Указ Президента України від 19.03.2022 № 152/2022 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/152/2022> (дата звернення: 22.10.2025).

34. Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche (wiiw). The demographic challenges to Ukraine's economic reconstruction [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://wiiw.ac.at/the-demographic-challenges-to-ukraine-s-economic-reconstruction-dlp-6620.pdf>
(дата звернення: 22.10.2025).
35. Український кур'єр. Сімейні цінності як національна ідея [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://ukurier.gov.ua/uk/articles/simejni-cinnosti-yak-nacionalna-ideya/>
(дата звернення: 23.10.2025).
36. CEDOS. Housing and residential conditions of Ukrainians: survey results [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://cedos.org.ua/en/researches/housing-and-residential-conditions-of-ukrainians-survey-results/>
(дата звернення: 23.10.2025).
37. World Bank. Listen to Ukraine: Update 2025 [Електронний ресурс]. — 2025. — Режим доступу:
<https://thedocs.worldbank.org/en/doc/bf81d702093c4e7ce911cb00603d3fb9-0080012025/original/Listen-to-Ukraine-Update-2025.pdf>
(дата звернення: 23.10.2025).
38. Slyusar L. I. The Ukrainian family in the conditions of war // Demography and Social Economy. — 2023. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/139>
(дата звернення: 23.10.2025).
39. Кабінет Міністрів України. Від народження до школи: парламент у цілому прийняв законопроект про підвищення дитячих виплат [Електронний ресурс]. — 2025. — Режим доступу:
<https://www.kmu.gov.ua/news/vid-narodzhennia-do-shkoly-parlament-v-t>

silomu-pryiniav-zakonoproekt-pro-pidvyshchennia-dytiachykh-vyplat
(дата звернення: 27.10.2025).

40. Суспільне Медіа. Чи вплине збільшення виплат при народженні дітей на демографічну ситуацію: відповідає науковець [Електронний ресурс]. — 2025. — Режим доступу:
<https://suspilne.media/146143-ci-vpline-zbilsenna-viplat-pri-narodzenni-ditej-na-demograficnu-situaciju-vidpovidaє-naukovec/>
(дата звернення: 25.10.2025).
41. UNICEF Ukraine. Спільно: соціальна підтримка [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://www.unicef.org/ukraine/spilno-social-support>
(дата звернення: 25.10.2025).
42. World Bank. The World Bank Documents & Reports [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://thedocs.worldbank.org/>
(дата звернення: 25.10.2025).
43. Eurostat. Official website of the European Union's statistical office [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://ec.europa.eu/eurostat>
(дата звернення: 25.10.2025).
44. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). OECD: official website [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://www.oecd.org/>
(дата звернення: 27.10.2025).
45. Korea Energy Research Institute (KERI). Official website [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://www.keri.re.kr/>
(дата звернення: 27.10.2025).

46. Пищуліна О. Молодіжна зайнятість — на шляху до європейських стандартів. — Київ : Центр Разумкова, 2025. — 48 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/images/2025/07/03/2025-Youth%20employment.pdf> (дата звернення: 15.11.2025).
47. Drobchak A. L., Korop A. O., Asaulenko V. V. Youth migration from Ukraine: causes, factors and possible consequences [Електронний ресурс]. — 2019. — Режим доступу: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Drobchak-A.-L.-Korop-A.-O..pdf> (дата звернення: 15.11.2025).
48. VoxUkraine. Student migration to Western universities: how many Ukrainians left between 2008 and 2023 and what are the implications? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://voxukraine.org/en/student-migration-to-western-universities-how-many-ukrainians-left-between-2008-and-2023-and-w> (дата звернення: 15.11.2025).
49. Ukrainian Youth Forum (UYF). Mission [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://uyf.gov.ua/en/about/misiia> (дата звернення: 15.11.2025).
50. Київська обласна державна адміністрація. В Україні запрацював вебпортал «Можливості для молоді» [Електронний ресурс]. — 2025. — Режим доступу: <https://koda.gov.ua/v-ukrayini-zapraczyuvav-vebportal-mozhlyvosti-dlya-molodi/> (дата звернення: 15.11.2025).

51. Вікіпедія. Український молодіжний фонд [Електронний ресурс].
— Режим доступу:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Український_молодіжний_фонд
(дата звернення: 15.11.2025).
52. World Bank. Gender Data Portal: Ukraine [Електронний ресурс]. —
Режим доступу:
<https://genderdata.worldbank.org/en/economies/ukraine>
(дата звернення: 15.11.2025).
53. UN Women Ukraine. Скорочення гендерного розриву в оплаті
праці з 18,6 % до 13,6 % та старт національної кампанії: як Україна
рухається до економічного уповноваження жінок у часи великої
війни [Електронний ресурс]. — Верес. 2024. — Режим доступу:
<https://ukraine.unwomen.org/en/stories/pres-reliz/2024/09/skorochennya-hendernoho-rozryvu-v-oplati-pratsi-z-186-do-136-ta-start-natsionalnoyi-kampaniyi-zvisno-zmozhesh-yak-ukrayina-rukhayetsya-do-ekonomichnoh-o-upovnovazhennya-zhinok-u-chasy-velykoyi-viyny>
(дата звернення: 20.11.2025).
54. ZAXID.NET. Коефіцієнт народжуваності в Україні рекордно впав
[Електронний ресурс]. — 2025. — Режим доступу:
https://zaxid.net/koeffitsiyent_narodzhuvanosti_v_ukrayini_rekordno_vrav_n1605136
(дата звернення: 20.11.2025).
55. Центр економічних стратегій (CES). Народжуваність
[Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://ces.org.ua/narodzhuvanist/>
(дата звернення: 20.11.2025).
56. UN Women. United Nations Entity for Gender Equality and the
Empowerment of Women [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://www.unwomen.org/uk> (дата звернення: 20.11.2025).

57. UN Women. Official website [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://www.unwomen.org/uk> (дата звернення: 20.11.2025).
58. Українська Л. О., Шифріна Н. І. Наукова стаття [Електронний ресурс]. — 2025. — Режим доступу:
https://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/32668/1/Стаття_Українська%20Л.О.,%20Шифріна%20Н.І..pdf (дата звернення: 22.11.2025).
59. Енциклопедія сучасної України. Стаття 70550 [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://esu.com.ua/article-70550> (дата звернення: 22.11.2025).
60. Іваненко Н. Соціальні прогнози в цифровому вимірі // Аналіз соціальних тенденцій. — 2024.
61. Корчак Н. Цифрові технології для соціального розвитку // Аспекти державного управління. — 2023.
62. Harvard Kennedy School, Center for International Development (CID). Ukraine's digital transformation: innovation and resilience [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://www.hks.harvard.edu/centers/cid/voices/ukraines-digital-transformation-innovation-resilience> (дата звернення: 22.11.2025).
63. Business Ukraine. UN E-Government Survey ranks Ukraine fifth globally for development of online services [Електронний ресурс]. — 2025. — Режим доступу:
<https://businessukraine.ua/un-e-government-survey-ranks-ukraine-fifth-globally-for-development-of-online-services/>
(дата звернення: 22.11.2025).
64. World Bank. UN EGDI (United Nations E-Government Development Index) dataset [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

https://data360.worldbank.org/en/dataset/UN_EGDI

(дата звернення: 22.11.2025).

65. Espresso.TV (Global). Reconstruction of Ukraine: Ukraine among top 5 globally in digital public services development [Електронний ресурс]. — 2025. — Режим доступу:

<https://global.espresso.tv/reconstruction-of-ukraine-ukraine-among-top-5-globally-in-digital-public-services-development>

(дата звернення: 25.11.2025).

66. Корчак Н. Цифрова трансформація та електронне врядування // Аспекти державного управління. — 2023. — № 1. — С. 45–55. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://aspects.org.ua>

(дата звернення: 25.11.2025).

67. Bloom D. E. Changing demographics and economic growth // Finance & Development. — Берез. 2020. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<https://www.imf.org/en/publications/fandd/issues/2020/03/changing-demographics-and-economic-growth-bloom>

(дата звернення: 25.11.2025).

68. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України (IDSS). Population projections [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

https://idss.org.ua/forecasts/pop_proj

(дата звернення: 25.11.2025).

69. Зукін В. Демографічна криза набирає обертів: які є шляхи вирішення проблеми падіння народжуваності в Україні // Delo.ua. — 10 лип. 2024. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<https://delo.ua/society/demograficna-kriza-nabiraje-obertiv-yaki-je-slyaxi-virisennya-problemi-padinnya-narodzuvanosti-v-ukrayini-433618/>

(дата звернення: 26.11.2025).

70. Максименко О. Цифрове прогнозування демографічних процесів в Україні. — 2024.
71. Fiveable. Population projections are vital tools for estimating future demographic trends [Електронний ресурс]. — 2020. — Режим доступу:
<https://www.fiveable.me/population-and-society/unit-2/population-projections-forecasting-techniques/study-guide/pJd1ttAMGyS3YGWU>
(дата звернення: 26.11.2025).
72. World Bank. World Development Report 2023: Migrants, Refugees and Societies [Електронний ресурс]. — Washington, D.C. : World Bank, 2023. — Режим доступу:
<https://www.worldbank.org>
(дата звернення: 26.11.2025).
73. Лібанова Е. М. Про можливі терміни закінчення війни і повернення біженців [Електронний ресурс]. — 05 серп. 2025. — Режим доступу:
<https://www.radiosvoboda.org/a/ella-libanova-viyna-bizhentsi-demohrafiya/33494100.html> (дата звернення: 26.11.2025).
74. Eurostat. Migration 2024 [Електронний ресурс] : інтерактивна публікація. — 2024. — Режим доступу:
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2024>
(дата звернення: 26.11.2025).
75. Вікіпедія. Еміграція : стаття «Реєміграція» [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/Еміграція>
(дата звернення: 27.11.2025).
76. European Parliament. Studies 2024 [Електронний ресурс]. — 2024. — Режим доступу:

<https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/>

(дата звернення: 27.11.2025).

77. Ministry of Development Funds and Regional Policy of Poland. Official website [Електронний ресурс]. — 2020. — Режим доступу: <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony> (дата звернення: 27.11.2025).
78. United Nations Development Programme. Publications (Ukraine) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.undp.org/ukraine/publications> (дата звернення: 27.11.2025).
79. Україна. Верховна Рада України. Закон України № 922-IX від 2024 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80> (дата звернення: 27.11.2025).
80. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Family Policies and Demographic Change [Електронний ресурс]. — Paris : OECD Publishing, 2023. — Режим доступу: <https://www.oecd.org/social/family/> (дата звернення: 27.11.2025).
81. European Commission. Migration and Demography in Europe 2024 [Електронний ресурс]. — Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2024. —
82. Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2024> (дата звернення: 28.11.2025).

АНОТАЦІЯ

Долга З.О. Демографічний потенціал сучасної України: політичний аспект. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків. 2025.

У дипломній роботі досліджується демографічний потенціал України в умовах війни та післявоєнного відновлення як один із ключових стратегічних ресурсів держави. Проаналізовано сучасний стан демографічних процесів, зокрема тенденції народжуваності, смертності, старіння населення та міграційні потоки, що формують нову демографічну реальність країни. Особливу увагу приділено впливу воєнних дій на соціальну структуру населення та посиленню депопуляційних процесів.

У роботі розглянуто державну демографічну політику та соціальні програми як інструменти відновлення людського капіталу, проаналізовано освітні, молодіжні та цифрові ініціативи, спрямовані на довгострокове зміцнення демографічного потенціалу. Значну частину дослідження присвячено європейському досвіду демографічного відновлення та можливостям його адаптації в українських реаліях.

Окремий розділ присвячено прогнозуванню демографічної ситуації України до 2035 року, ролі реєміграції в контексті євроінтеграційного процесу та концепції сталого демографічного розвитку як основи довгострокової стабільності держави. У роботі обґрунтовано необхідність комплексного підходу до демографічної політики, що поєднує економічні, соціальні, інституційні та гуманітарні чинники.

Зроблено висновок, що відновлення демографічного потенціалу України можливе лише за умови системних реформ, спрямованих на збереження людського капіталу, підвищення якості життя населення, створення конкурентного середовища для повернення громадян та забезпечення сталого розвитку держави у післявоєнний період.

Ключові слова: демографічний потенціал, демографічна криза, людський капітал, війна, державна демографічна політика, реєміграція, євроінтеграція, сталий розвиток, післявоєнне відновлення.

SUMMARY

Dolha Z. O. Demographic Potential of Contemporary Ukraine: The Political Dimension. V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv. 2025.

The thesis examines Ukraine's demographic potential under wartime conditions and in the context of post-war recovery as a key strategic resource of the state. The study analyzes current demographic trends, including fertility, mortality, population aging, and migration processes that shape a new demographic reality in Ukraine. Special attention is paid to the impact of military actions on the social structure of the population and the intensification of depopulation processes.

The research explores state demographic policy and social programs as tools for restoring human capital, with particular focus on educational, youth, and digital initiatives aimed at strengthening long-term demographic sustainability. Considerable attention is given to European approaches to demographic recovery and the possibilities of adapting this experience to Ukrainian conditions.

A separate section is devoted to demographic forecasting up to 2035, the role of re-emigration within the European integration process, and the concept of sustainable demographic development as the foundation for long-term national stability. The study substantiates the necessity of a comprehensive demographic policy that integrates economic, social, institutional, and humanitarian dimensions.

The paper concludes that the restoration of Ukraine's demographic potential is possible only through systemic reforms focused on preserving human capital, improving quality of life, creating competitive conditions for citizens' return, and ensuring sustainable development during the post-war recovery period.

Keywords: demographic potential, demographic crisis, human capital, war, state demographic policy, re-emigration, European integration, sustainable development, post-war recovery